

Η μεθοδολογία στη φεμινιστική θεωρία

Αντώνης Γεωργούλας*

Περίληψη

Οι αλλαγές που σημειώθηκαν στις κοινωνικές δομές των οικονομικά προηγμένων κοινωνιών από τη δεκαετία 1960 και μετά, έφεραν στο προσκήνιο, δια μέσου κυρίως της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, νέες κοινωνικές ομάδες με ισχυρή έως ανύπαρκτη μέχρι τότε δημόσια παρουσία. Από τη συνειδητή δράση αυτών των ομάδων προκλήθηκαν επίσης μεγάλοι ιδεολογικοί μετασχηματισμοί. Οι νέες αυτές ομάδες κατήγγειλαν τις επικρατούσες κοινωνικές θεωρίες –αλλά και γενικότερα την επιστήμη– ως εθνοκεντρικές και φαλλοκεντρικές. Προκειμένου δε να στηρίξουν τις καταγγελίες τους αλλά και τα αιτήματά τους, διατύπωσαν νέες μεθοδολογικές προτάσεις που διέσπασαν τα μέχρι τότε παγιωμένα όρια των ανθρωπιστικών, φυσικών και κοινωνικών επιστημών. Ανεξάρτητα πάντως από την όποια δικαιολόγηση των νέων προταγμάτων επί της μεθόδου, οι τάσεις της φεμινιστικής θεωρίας που εξετάζουμε στο άρθρο, φαίνεται να συγκλίνουν σε μια κατηγοριακή διατύπωση των πολιτικών τους αιτημάτων και παραβλέπουν τις αντικειμενικές συνθήκες που κατέστησαν δυνατή αυτήν τη διατύπωση.

Εισαγωγή

Στις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα οι νέες και κριτικές τάσεις της κοινωνικής θεωρίας επικέντρωσαν κυρίως στο πρόβλημα της διαφοράς και της κυριαρχίας, εγκαταλείποντας ή βάζοντας

* Ο Αντώνης Γεωργούλας είναι Αναπλ. καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Κρήτης.

σε δεύτερο πλάνο αυτό της εκμετάλλευσης και της ισότητας που κυριαρχούσε νωρίτερα. Το άμεσο αποτέλεσμα της αλλαγής προσανατολισμού ήταν η σύνδεση της επιστημονικής γνώσης με την ηθική. Τούτη η μεταστροφή θα μπορούσε να αποδοθεί τόσο σε δομικούς παράγοντες, όσο και σε ιδεολογικούς. Για την ακρίβεια, θα μπορούσε να αποδοθεί στη συνάρθρωση δομικών και ιδεολογικών παραγόντων, κάτι που σημαίνει ότι οι νέες τάσεις προσδιορίζονται σε μεγάλο βαθμό από τη συγκεκριμένη συνάρθρωση.

Ως δομικοί παράγοντες θα μπορούσαν να κρατηθούν αυτοί που οδήγησαν στην «τριχοτόμηση» της κοινωνίας και την εμφάνιση της «πολιτισμικής αστικής τάξης»¹. Το Πανεπιστήμιο της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου γνωρίζει μια πραγματική πληθυσμιακή έκρηξη, κατά κύριο λόγο στις σχολές ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών. Η τεράστια αύξηση του αριθμού των φοιτητών –και άρα των επιστημονικών επαγγελματιών– οφείλεται κυρίως στη διαγενεακή πανεπιστημιακή πρόσβαση ομάδων που μέχρι τότε ήταν σχεδόν αποκλεισμένες: περισσότερο άνδρες και λιγότερο γυναίκες λαϊκής καταγωγής, γυναίκες αστικής καταγωγής, άνδρες και γυναίκες με μειονοτική προέλευση στις πολυφυλετικές κοινωνίες που δημιουργήθηκαν για διάφορους ιστορικούς λόγους (Η-ΠΑ, πρώην αποικιοκρατικές χώρες κ.λπ.).

Θα μπορούσε να συγκρατήσει κανείς δύο δέσμες ιδεολογικών παραγόντων. Στην πρώτη θα μπορούσαν να ενταχθούν αυτοί της ψυχροπολεμικής πόλωσης. Η ψυχροπολεμική ωστόσο πόλωση, η οποία αποτελεί και το ηγεμονικό μόρφωμα της περιόδου, υποβατάχτηκε από δύο διαφορετικές –και νομοτελειακές– εκδοχές της εξέλιξης (κομμουνισμός-εκσυγχρονισμός). Έτσι, στη δεύτερη δέση θα μπορούσαν να ενταχθούν τα τεκταινόμενα στο χώρο παραγωγής κοινωνικής θεωρίας, διότι εδώ αρχίζουν να αναδύονται τα νέα στοιχεία που θα χρησιμεύσουν ως υλικά για το σχηματισμό των νέων μορφωμάτων. Άμεσος εκφραστής της πολιτικής πόλωσης στο επίπεδο της κοινωνικής θεωρίας ήταν η αντίθεση διαλεκτικού υλισμού και δομολειτουργισμού. Ο πόλος του διαλεκτικού υλισμού ενθουσίασε την «ορθή» μαρξιστική εξήγηση της κοινωνικής κίνησης, ενώ ο δομολειτουργισμός ιδιοποιούνταν τη βεμπεριανή και τη ντυρκεμιανή κληρονομιά ως προς τις πολιτισμικές επιρροές της εκλογίκευσης και την οργανική ηθική της επαγγελματικής διαφοροποίησης. Η αναζήτηση «τρίτων επιστημονικών δρόμων» για το ξεπέρασμα της προηγούμενης αντίθεσης είναι χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου.

Από τη συνάρθρωση δομικών και ιδεολογικών παραγόντων

προκύπτει μια τεράστια επιστημολογική μεταστροφή των ανθρωπο-επιστημών, η οποία θα έχει επίσης τεράστια αποτελέσματα. Δύο από τις συνιστώσες αυτής της στροφής επισημαίνονται από δύο, διαφορετικού προσανατολισμού, ιστορικούς των ιδεών. Ο Μαρσέλ Γκοσέ για να χαρακτηρίσει αυτή τη στροφή, χρησιμοποιεί στα 1989 την έκφραση «αλλαγή παραδείγματος στις κοινωνικές επιστήμες». Με αυτό εννοεί την αντικατάσταση των αντικειμενισμών (μαρξισμός και δομισμός) από φιλοσοφίες του υποκειμένου, οι οποίες επικεντρώνουν στην «αποβλεπτική και αναστοχαστική πλευρά της ανθρώπινης δράσης»². Την ίδια χρονιά, ο Ροζέ Σαρτιέ διαπιστώνει τη μετατόπιση της ιστορικής προβληματικής «από την κοινωνική ιστορία της κουλτούρας στην κουλτουραλιστική ιστορία του κοινωνικού». Αυτό σημαίνει ότι η κουλτούρα δεν αντιμετωπίζεται πλέον ως εξαρτώμενο μέγεθος αλλά ως αυτόνομο κείμενο μέσα στο οποίο περιέχονται όλες οι σημασίες³. Άμεσο αποτέλεσμα της στροφής ήταν η διάσπαση των ορίων ανάμεσα στη δημόσια και την ιδιωτική σφαίρα. Οι μέχρι τότε οικόσιτες επιθυμίες ελευθερώθηκαν και κατέλαβαν τη δημοσιότητα. Αυτή όμως η απελευθέρωση δεν κατανοήθηκε, τουλάχιστον στον αγγλοσαξονικό χώρο, με όρους ιστορικούς αλλά με αναλυτικούς και πραγματιστικούς.

Οι κατευθύνσεις της προηγούμενης στροφής άρχισαν να διαγράφονται καθαρά στα μέσα της δεκαετίας 1970. Θα μπορούσε να διακρίνει κανείς τέσσερις μεγάλες κατευθύνσεις. Η πρώτη κατεύθυνση βρίσκεται στην ιδεολογικοποίηση της ανθρωπο-επιστημονικής γνώσης από το ανομοιογενές ρεύμα που ο αγγλοσαξονικός χώρος αποκαλεί μεταδομισμό (Φουκώ, Λυστάρ και Ντερριντά). Η δεύτερη προκύπτει από την απαξίωση της επιστημονικής μεθοδολογίας και την πρακτική σημασιοδότηση της γνώσης που μετατρέπει τους κοινωνικούς επιστήμονες σε «κριτικούς της κουλτούρας» ή «αφηγητές ιστοριών» (Ρόρτυ). Η τρίτη προκύπτει από την ιστορίκευση της φυσικο-επιστημονικής γνώσης (Κουν, Φεγιεράμπεντ), που βρίσκει κύριο συνεχιστή το «σκληρό πρόγραμμα» της κοινωνιολογίας της επιστημονικής γνώσης⁴. Αυτό το «πρόγραμμα» προκύπτει από τη σύνθεση της ιστορικευτικής κοινωνιολογίας της γνώσης (Μανχάιμ) και της εξτερναλιστικής επιστημολογίας (Κουν) στη βάση της έννοιας «μορφή ζωής», κάτι που υποτάσσει την κάθε μορφή γνώσης σε μια κοινή αιτιολόγηση. Η τρίτη κατεύθυνση είναι αυτή του ιστορικού υλισμού, τάσεις του οποίου ενσωματώνουν την κουλτούρα σε μια αποβλεπτική διαλεκτική (Χόγκαρτ, Γουίλιαμς).

Αυτές οι τέσσερις κατευθύνσεις δεν αποτελούν αυτοτελή ρεύματα. Αντίθετα, συνδιασταυρώνονται μεταξύ τους αλλά και με άλλες τάσεις της πρώτης ψυχροπολεμικής περιόδου και δημιουργούν ένα πλήθος από ρυάκια που συχνά δίνουν την εντύπωση ενός ερμητικού κατακερματισμού της χερσαίας επιφάνειας.

Όλες ωστόσο οι συνδιασταυρώσεις απαξιώνουν τις μεθοδολογίες που στηρίζονταν αποκλειστικά στο ρεαλισμό και στον εμπειρισμό ή, εν πάση περιπτώσει, απαξιώνουν οτιδήποτε στηρίζεται στην αριθμοποίηση του κοινωνικού κόσμου και ταυτόχρονα θυμίζει δάνειο από τις φυσικο-επιστήμες. Αντίθετα, η προσέγγιση του τελευταίου μεταφέρεται προς ποιοτικές μεθοδολογίες, υπό τον αστερισμό κυρίως της «γενεαλογίας» και της «αποδόμησης», της σημειολογίας και της σημαντικής, οι οποίες και υποτίθεται ότι θα αναδεικνυαν αφενός τις ιστορικά αυθαίρετες κατασκευές του παρόντος και αφετέρου την αποβλεπτικότητα του υποκειμένου.

1. Η κοινωνική κατασκευή των έμφυλων κατηγοριών

Με δεδομένους τους δομικούς παράγοντες και με δεδομένη επίσης την κριτική προς το ανδροκρατικό και ευρωκεντρικό παρελθόν των επιστημών, η στροφή προς το υποκείμενο υιοθετείται κυρίως από τις άρτι αφιχθείσες –στο χώρο παραγωγής γνώσης– κοινωνικές ομάδες. Αυτές οι ομάδες επεξεργάζονται τις νέες θεωρίες, οι οποίες είναι κατά κανόνα ριζοσπαστικές και ενίοτε έχουν ως βασική πηγή έμπνευσης το μαρξισμό. Επίσης, οι ίδιες ομάδες αναπτύσσουν έναν έντονο μεθοδολογικό προβληματισμό για την προσέγγιση του κοινωνικού κόσμου, όπως κι έναν ηθικό προβληματισμό για τις σχέσεις επιστημονικής γνώσης και εξουσίας. Το κύριο χαρακτηριστικό τους είναι η ταυτόχρονη διαφοροποίησή τους από το μαρξισμό και το θετικισμό σε σχέση με τις εποπτικές παραστάσεις του χρόνου (εξέλιξη και πρόοδος) και τις κοινωνικές οντότητες (κοινωνικές τάξεις και άτομα). Με το μαρξισμό συγκλίνουν στο ότι αποδέχονται τον κοινωνικό χαρακτήρα της γνώσης, ενώ με το θετικισμό έρχονται σε κάθετη ρήξη καθώς αρνούνται την ιντερναλιστική αντίληψη της επιστημονικής προόδου, χωρίς ωστόσο αυτή η ρήξη να επεκτείνεται πάντα και στο πεδίο της μεθοδολογίας. Οι κοινωνικές οντότητες που προτείνουν δεν είναι πάντα νέες στην κοινωνική θεωρία, αλλά έχουν διαφορετικές θε-

ωρητικές περιβολές και διαφορετικά μεθοδολογικά θεμέλια από ότι στο παρελθόν (έμφυλες ταυτότητες και κοινότητες επαϊόντων).

Οι νέες τάσεις της κοινωνικής θεωρίας προβαίνουν λοιπόν στην αναδιάταξη των κατηγοριών της σκέψης⁵. Αφενός τροποποιούν την εποπτική παράσταση του χρόνου και αφετέρου αναδεικνύουν νέες συλλογικές οντότητες ως πρωταγωνιστές στα δρώμενα του κοινωνικού μετασχηματισμού, ενώ συνδέουν επίσης άμεσα την επιστημονική αιτιολόγηση με την ηθική. Προς τούτο ψάχνουν τις αναφορές τους στις τρεις μεγάλες κατευθύνσεις που προαναφέρθηκαν και οι οποίες εν πολλοίς αναδεικνύουν τις λογικές της ασυνέχειας, ενίοτε δε και της κλειστότητας της κάθε μορφής ζωής. Το σημείο που τις διαφοροποιεί μεταξύ τους είναι αφενός ο τρόπος που αντιλαμβάνονται τη χρονικότητα και αφετέρου ο τρόπος που αντιλαμβάνονται την επιστήμη σε σχέση με τη χρονικότητα. Μέσα από το πρίσμα της χρονικότητας και της επιστημονικής αιτιολόγησης, οι τάσεις αυτές καλύπτουν ένα μεγάλο φάσμα στο στερέωμα του κοινωνικού κονστρουκτιβισμού.

Το προηγούμενο φάσμα δημιουργείται από τις διαφορετικές απαντήσεις που δίνονται στο ερώτημα που αφορά στην κατασκευή του παρελθόντος. Εδώ ακριβώς εισέρχεται τόσο η έννοια της χρονικότητας όσο και ο ρόλος της επιστημονικής αιτιολόγησης. Σε γενικές γραμμές, σε όλες αυτές τις τάσεις και με δεδομένο ότι στηρίζονται στην απόρριψη της προόδου και της εξέλιξης, η χρονικότητα συνίσταται σε μια παλινδρομική κίνηση. Στην αρχή γίνεται ένας πίσω βηματισμός για να κατανοηθεί η συγκρότηση του παρόντος. Κατόπιν και με δεδομένη τη γνώση των διαδικασιών διαμόρφωσης του τώρα, γίνεται μια προβολή στο μέλλον, μια δηλαδή απόβλεψη ή ένα πρόταγμα⁶. Θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τρεις τύπους απαντήσεων: την απάντηση φαινομενολογικού τύπου, την απάντηση δομικού τύπου και την απάντηση συνθετικού τύπου.

Στους δύο πρώτους τύπους απαντήσεων ενδημεί η ιδέα της ασυνέχειας, με διαφορετικό κατά περίπτωση τρόπο. Στην πρώτη περίπτωση, η ασυνέχεια συνδέεται με ένα βουλευτικό ορίζοντα που σχεδιάζεται στο εκάστοτε παρόν. Έτσι, ο άχρονος αναστοχασμός επί της εννοιακής αμφισημίας ως ανοικτής δυνατότητας απόβλεψης που ενυπάρχει στην κάθε στιγμή, συνδέεται με την «αποδόμηση» των αυθαίρετων σημασιών που εμφανίζονται ως προφανείς αλήθειες. Στη δεύτερη περίπτωση, η «γενεαλογία» της «ανακριβούς» ανθρωπο-επιστημονικής γνώσης εμφανίζει την καθορίζουσα δομή που παγιώθηκε μέσα από την αρχειοθέτηση αυθαί-

ρετων αποφάσεων για τη δήθεν έλλογη διαχείριση του εαυτού. Η καταγγελία της σκλαβιάς στην οποία υποβλήθηκε το υποκείμενο από τη δομή, ανοίγει την ανθρωπο-επιστημονική πρακτική προς μια νέα και ένσकोπη αρχειοθέτηση αποφάσεων που με τη σειρά τους θα πολλαπλασίαζαν τις δυνατότητες ως προς το άνοιγμα των οριζόντων της απελευθέρωσης. Εάν στην πρώτη περίπτωση το κάθε μέλλον είναι μια αποβλεπτική συνέχεια του κάθε παρόντος και εάν στη δεύτερη η διάρκεια του παρόντος εξισώνεται με τη διάρκεια μιας δομής που σχηματίζεται από την «ανακριβή» γνώση, στην τρίτη περίπτωση οι δύο ιδέες τοποθετούνται στα «ακριβή» θεμέλια της επιστήμης που δημιουργείται στο εσωτερικό της ευρωπαϊκής μορφής ζωής. Ενώ στην πρώτη περίπτωση ο αναστοχασμός επί της γραμματικής των αμφισχημιών και στη δεύτερη η αρχαιολογία της ανακρίβειας έθεταν το παρόν ή, καλύτερα τις κοινωνικές κατασκευές του παρόντος, σε ριζική αμφισβήτηση, στην τρίτη περίπτωση η αναστοχαστικότητα επί της εμπλαισωμένης συνάρθρωσης της ιστορίας της επιστήμης και της κοινωνικής ιστορίας αποτελεί τον κεντρικό άξονα της κατηγορίας του χρόνου.

Οι τρεις τύποι απάντησης, στην ιδεοτυπική τους μορφή, αποτελούν τρία παράλληλα σχέδια. Στις εφαρμογές τους ωστόσο συνδιαστυρώνονται με μικρότερα σχέδια και εν πολλοίς αποτελούν τους κεντρικούς ποταμούς που σχηματίζουν το πολυδαίδαλο Δέλτα του κοινωνικού κονστρουκτιβισμού. Ορισμένες από αυτές τις συνδιαστυρώσεις τις συναντά κανείς στη φεμινιστική θεωρία που επικεντρώνει στην οπτική που ανοίγει η γυναικεία θέση.

* * *

Η ενσωμάτωση της οπτικής θέσης στη φεμινιστική θεωρία αρχίζει στις αρχές της δεκαετίας 1980, ως κυρίως μεθοδολογικό θεμέλιο πάνω στο οποίο θα χτίζονταν οι αξιώσεις αλήθειας της γυναικείας θέσης και οπτικής⁷. Πρόκειται για μια συνεύρεση του μαρξισμού με τις νέες κατηγορίες της διάνοησης –με διαφορετική καταγωγή, διαφορετικές κοινωνικές τροχιές, διαφορετικές εξειδικεύσεις και ελευθερωμένη τη λήμπιντο– και για την προσπάθεια προσαρμογής του πρώτου στις χειραφετητικές διαθέσεις του φεμινιστικού κινήματος, αλλά και άλλων νέων κοινωνικών κινήματων με αναφορές στην εθνότητα, τη φυλή, τον έρωτα κ.λπ.⁸. Η θέση και η οπτική παραπέμπουν στα δύο επίπεδα της μαρξιστικής θεωρίας, δηλαδή στη θέση παραγωγής και στη συνείδηση, ενώ η μεθοδολογία αφορά στο πώς θα θεμελιωθεί η αντιστοιχία τους σε

μια στέρεα επιστημονική βάση. Με άλλα λόγια, πρόκειται για προσπάθεια να απομακρυνθούν από το μαρξισμό οι, νομοτελειακά καθορισμένες, βασικές του κοινωνικές κατηγορίες, δηλαδή οι κοινωνικές τάξεις, ή, πράγμα που σημαίνει το ίδιο, να διευρυνθεί καθώς θα ενταχτούν μέσα του νέες κοινωνικές κατηγορίες. Εξάλλου η κρατούσα άποψη σε αυτές της τάσεις είναι ότι το φύλο ή οι άλλες προαναφερθείσες κατηγορίες αποτελούν κοινωνικά κατασκευασμένες κατηγορίες· είναι δηλαδή αποτέλεσμα κοινωνικών σχέσεων κι όχι φυσικά δεδομένα.

Εστιάζοντας εδώ στο κοινωνικό φύλο, θα λέγαμε ότι ακόμη κι αν αποτελεί κοινωνική κατηγορία, δεν θα μπορούσε να στηριχτεί στη θεωρία υπεραξίας, εκεί δηλαδή που τέθηκαν οι βάσεις της μαρξιανής θεωρίας των κοινωνικών τάξεων. Συνεπώς, η στήριξη της βούλησης ή των ιδιαίτερων εμπειριών αυτής της «κοινωνικής κατηγορίας» θα έπρεπε να γίνει κάπου αλλού. Η επιστημονική μέθοδος παραχωρεί ένα τέτοιο στήριγμα, ακόμη και μέσα από την άρνησή της και δραστηριοποίηση της σημειολογίας. Η επιστημονική μέθοδος και η σημειολογία είναι οι δύο πρώτες κολώνες της αναδυόμενης άποψης. Η δεύτερη αρματώνεται από την απόφαση ότι η γνώση αφενός είναι εντοπισμένη και προοπτικιστική και αφετέρου είναι αδιαχώριστη από την εξουσία ή την πολιτική. Η πρώτη από την απόφαση περί ύπαρξης πολλών θεσιακών προοπτικών από τις οποίες παράγεται η γνώση. Εδώ το πρόβλημα που τίθεται αφορά στο πώς θα μπορούσαν να συνυπάρξουν μια εντοπισμένη οπτική της έμφυλης (gendered) ταυτότητας με μια καθολική οπτική της κοινωνικής κατηγορίας η οποία και θα υπερέβαινε τις τοπικές ή τις επιμέρους διαφορές. Μια τρίτη μεθοδολογική κολόνα είναι αυτή που δημιουργείται από τη δραστηριοποίηση καθαρά κοινωνικο-επιστημονικών μεθόδων, όπως ο ιδεότυπος και ο κοινωνιολογικός ρεαλισμός.

2. Ρήξη και σημειολογική κατασκευή

Οι τάσεις που υιοθετούν την παράσταση μιας κάθετης ρήξης με το παρελθόν ιστορικού τον επιστημονικό λογοκεντρισμό και τον ταυτίζουν με το νομιμοποιητικό του ρόλο στη θεμελίωση των κυρίαρχων κοινωνικών κατηγοριών της νεωτερικότητας: τα αναπτυσσόμενα έθνη (εθνοκεντρισμός), τους λευκούς άνδρες (φαλλοκεντρισμός), ακόμη και με τις κοινωνικές τάξεις (αστικοκεντρισμός).

Έχοντας πάρει τη «γλωσσική στροφή» και δεχθεί την άποψη ότι ο κόσμος φτιάχνεται με τις λέξεις –ή εν πάση περιπτώσει ότι το νόημα βρίσκεται αυτόνομο μέσα στις τελευταίες– επιχειρούν μέσα από την κειμενικοποίηση του κόσμου, όπως αυτή έχει συσσωρευτεί στην ιστορία κάθε επιστημονικού κλάδου, τον υποτιθέμενο μετασηματισμό του. Ο πίσω βηματισμός αναδεικνύει τα αυθαίρετα της κατασκευής του παρόντος μορφώματος, κάτι που επιτρέπει στη συνέχεια τη νέα προβολική αναδιάταξη των σημασιών μέσα από την τοπική διάχυση «λιγότερο λανθασμένων ιστοριών».

Η κριτική ωστόσο των διαφόρων εκδοχών του λογοκεντρισμού και των κατηγοριών που του αντιστοιχούν, οδηγεί αυτές τις τάσεις σε έναν αιωρούμενο σχετικισμό, καθώς εγκαταλείπουν κάθε ιδέα μεθοδολογικής στήριξης των «τοπικών αφηγήσεων» τους. Από την άλλη αναγορεύουν σε κοινωνικές κατηγορίες τις ομάδες του κοινωνικού κόσμου, οι οποίες κατασκευάζονται με τα πλέον ετερόκλητα κριτήρια: φύλο, εθνότητα, χρώμα, επάγγελμα, ερωτικές προτιμήσεις, τόπος, εθνικότητα, θρησκεία, αισθητική, ηλικία, μεινέκτημα κ.λπ. Αυτό διότι δεν μπορούν να στηρίξουν πουθενά [πλην ίσως επί του σώματος ή της «σωματοπραγματικότητας» (corporeality)] τις συλλογικές οντότητες που κατασκευάζουν με τα προηγούμενα κριτήρια και τις συνδέουν άμεσα με την αναφορικότητα, δηλαδή με τις διάφορες αρνητικές σημασίες ή αναπαραστάσεις που ενδημούν στους επιμέρους τύπους. Προκειμένου να αποκαταστήσουν τις βλάβες που προκάλεσε ο –κατά την άποψή τους– ολοπαγής ορθολογισμός, ταυτίζουν την αυτοαναφορικότητα της «επιστημολογικής κοινότητάς» τους με την αναφορικότητα της ομάδας. Έτσι, εκχωρούν ως αρμοδιότητα στον εαυτό τους την αποκάλυψη των αυθαιρέτων επί των οποίων κατασκευάζεται η κυριαρχία και, ταυτόχρονα, τροποποιούν την πολιτική, καθώς εμφανίζονται ως οι εκπρόσωποι των ομάδων⁹. Κι εδώ ωστόσο δεν υπάρχει συμφωνία ως προς την άρθρωση μιας συνολικής μεθοδολογικής στρατηγικής, κάτι που φαίνεται να εξαρτάται από την επιστημονική προέλευση των διαφόρων συγγραφέων.

* * *

Ένα παράδειγμα μας δίνει η ανάλυση του τρόπου που συμπλέκονται οι θεωρίες των επιστημών της ζωής με τη συνολικότερη ιδεολογία. Η πίσω κίνηση στη φυσική ιστορία, υπό το πρίσμα της κοινωνικής της κατασκευής, συνδέει τις εικόνες που δημιουργούνται για τα πρωτεύοντα θηλαστικά με τις, κοινωνικά εντοπισμένες, ιδεολογικές οπτικές των επιστημόνων που δημιουρ-

γούν αυτές τις εικόνες. Σίγουρα όχι με τον απλοϊκό τρόπο που συχνά παρωδείται αυτό το εγχείρημα: οι Βρετανοί επιστήμονες προβάλλουν στους πιθήκους δικά τους χαρακτηριστικά, βλέποντάς τους φλεγματικούς, οι Αμερικανοί φυσιοδίφες τους βλέπουν ως ανηλεείς επιχειρηματίες, οι Ιάπωνες τους βλέπουν κοινωνικά οργανωμένους και ιεραρχημένους, ενώ οι Γάλλοι διακρίνουν την ελαφρότητα στη συμπεριφορά τους¹⁰. Η παράλληλη ακριβώς μελέτη των μη ανθρώπινων πρωτογενών θηλαστικών και των επιστημονικών αφηγήσεων θεωρείται ότι θα «χαρτογραφούσε εκ νέου τις μεθόριους μεταξύ φύσης και κουλτούρας»¹¹. Η μεθοδολογική στρατηγική στηρίζεται στη σημειολογία και επιχειρεί να αναδείξει τους παράγοντες που καθορίζουν την επιστημονικές αφηγήσεις. Πράγματι, με αφετηρία το σημαίνον επιστήμη εξετάζονται οι διάφορες εκδοχές των σημαινόμενων, εν προκειμένω η φύση διαμέσου των πιθήκων.

Το αποτέλεσμα είναι μια περίτεχνη θεωρητική κατασκευή, μια τεράστια αφήγηση η οποία αρθρώνεται, καθώς εξετάζονται τρεις κύριες δέσμες παραγόντων: η ιστορική περίοδος του διεθνούς οικονομικο-πολιτικού συστήματος (αποικιοκρατία, ψυχρός πόλεμος, πολυπολιτισμικότητα), η πολιτισμική περιοχή (ΗΠΑ, Ευρώπη, Ιαπωνία, Ινδίες, Αφρική), και οι οπτικές μειζόνων θεωρήσεων που ανασυγκροτούνται με τη βοήθεια της σημειολογίας και κατόπιν συνδέονται με τις δύο προηγούμενες δέσμες παραγόντων (πραγματιστική, κυβερνητική-συντακτική, έμφυλη-θεσιακή). Η όλη απόπειρα εκβάλλει σε ένα σημασιολογικό αρχιπέλαγος γεμάτο από διαφορετικές σημασιολογικές νησίδες, οι οποίες και εμφανίζονται ως δημιουργήματα φαντασιώσεων της επιστήμης. Το συμπέρασμα που αντλείται είναι ότι, εφόσον η επιστήμη της φύσης δεν είναι παρά διάφορες εκδοχές επιστημονικής φαντασίας, θα μπορούσε να δημιουργηθεί ένα εναλλακτικό σενάριο, που θα στηρίζεται σε διαφορετικές οντότητες και οι οποίες θα είναι η μετάφραση «άλλων οντοτήτων εντός των εαυτών τους ως σημείων, εικόνων και μηνυμάτων». Εδώ, ως η βάση «μιας αναπαραγωγικής πολιτικής των μελλοντικών κόσμων» προτείνεται ο όρος «ξενογένεση» που νοείται ως μια διαδικασία «μεταμόρφωσης» των υφιστάμενων φυλογενετικών και οντογενετικών σεναρίων που προτάθηκαν από την επιστήμη¹².

Η εφαρμογή αυτής της απόφασης –που στηρίζεται στη σημειολογία– στο παρόν, αλλά και η απόβλεψη με βάση τα προηγούμενα, δημιουργούν ένα μεγάλο πρόβλημα. Η αυθαιρεσία της κατασκευής που καταγγέλλεται, προκύπτει από την οπτική που

δημιουργείται από τον εντοπισμό και την κοινωνική εμπλαίσωση της γνώσης. Εφόσον λοιπόν δεν υπάρχει καθολική γνώση ακόμη και για ιστορίες (σενάρια) που τρόπον τινά εγγράφονται άμεσα στη φύση και στις οποίες τα κοινωνικά συμφέροντα δεν είναι εμφανή και ζωτικά, δεν θα μπορούσε να υπάρξει ούτε για τις ιστορίες που αφορούν την ίδια την κοινωνία κι όπου τα συμφέροντα είναι και εμφανή και ζωτικά. Εάν και αυτή ακόμη η φυσική ιστορία κατασκευάζεται καθώς ντύνεται με εντοπισμένα ιδεολογήματα, τότε τι θα μπορούσε να συμβεί με την κοινωνική ιστορία η οποία νομιμοποιεί, ως καθολικές, οπτικές που τελικώς δεν είναι παρά προβολές συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων; Και εάν η κοινωνική ιστορία είναι κι αυτή μια κατασκευή των κυρίαρχων και των καταπιεστών, τότε πώς θα μπορούσαν να δημιουργηθούν εναλλακτικά σενάρια τα οποία θα ήταν «λιγότερο λανθασμένα» και θα άνοιγαν ευρύτερες προοπτικές για διαφορετικές κοινωνικές κατηγορίες, δηλαδή για τους κυριαρχούμενους και τους καταπιεσμένους; Εδώ ακριβώς εισέρχεται η απόβλεψη, δηλαδή «η αναπαραγωγική πολιτική μελλοντικών κόσμων», η οποία στηρίζεται θεωρητικά στις αντιθέσεις μοντέρνας και μεταμοντέρνας σκέψης και μεθοδολογικά στη σημασιολογική εκδοχή της σημειολογίας και στην αφηγηματικότητα.

Ενώ η όλη προσπάθεια στηρίζεται προγραμματικά στην υπέρβαση της διχοτομικής σκέψης, η οποία υποτίθεται ότι χαρακτηρίζει τη νεωτερικότητα, παραδόξως αναπαράγει τις διχοτομίες σε ένα άλλο επίπεδο. Πάνω σε αυτήν την παράδοση στρατηγική στηρίζεται η προσπάθεια παράκαμψης του σχετικισμού στον οποίο οδηγεί κατά κανόνα η άρνηση της «καθολικής ορθολογικότητας»: «Η διέξοδος των πολιτικά δεσμευμένων επιθέσεων ενάντια σε ποικίλους εμπειρισμούς, αναγωγισμούς και άλλες εκδοχές της επιστημονικής αυθεντίας δεν θα έπρεπε να είναι ο σχετικισμός, αλλά ο εντοπισμός. Ένα διχοτομικό διάγραμμα που εκφράζει τούτο θα μπορούσε να μοιάζει ως εξής:

καθολική ορθολογικότητα	εθνοφιλοσοφίες
κοινή γλώσσα	ετερογλωσσία
νέον όργανον	αποδόμηση
ενιαία θεωρία πεδίου	αντιθετική τοποθέτηση
σύστημα κόσμος	τοπικές γνώσεις
master theory	webbed accounts» ¹³ .

Αυτή η προσπάθεια αποσκοπεί στο να οδηγήσει τη σημασιολογία σε μια νέα πραγματιστική, ώστε μέσα από την τελευταία να

επιχειρηθεί η επανένωση όλων αυτών που, κατά τους υποστηρικτές της άποψης, διαχώρισε η μοντέρνα σκέψη, δηλαδή η επανένωση φύσης και κουλτούρας¹⁴. Τα αυθαίρετα ωστόσο της κατασκευής του παρόντος δεν αφορούν μόνο στην επιστημονική γνώση. Αφορούν συνολικά τα συστήματα αναπαραστάσεων ή τις ιδεολογίες. Αφορούν δηλαδή και τις αναπαραστάσεις του πόλου κοινωνία ή κουλτούρα. Κι εδώ εφαρμόζεται η ίδια μεθοδολογική στρατηγική, διαμέσου της οποίας διαχωρίστηκε η μοντέρνα γνώση από τις μεταμοντέρνες. Με την προβολή των προηγούμενων σε αυτό το επίπεδο κατασκευάζονται οι νέες κοινωνικές οντότητες: οι «cyborgs», δηλαδή οι οργανισμοί της κυβερνητικής (cybernetic's organisms) (κύβοργκ, εφεξής). «Στον καιρό μας, προς τον ύστερο εικοστό αιώνα, καιρό μυθικό, είμαστε όλοι χίμαιρες, θεωρητικοποιημένα και κατασκευασμένα υβρίδια μηχανών και οργανισμών· κοντολογίς, είμαστε κύβοργκς. Ο κύβοργκ είναι η οντολογία μας· μας δίνει τις πολιτικές μας. Ο κύβοργκ είναι μια συμπυκνωμένη εικόνα φαντασίας και υλικής πραγματικότητας, των δύο αδιαχώριστων κέντρων που δομούν κάθε δυνατότητα ιστορικού μετασχηματισμού»¹⁵. Αυτές λοιπόν οι υβριδικές οντότητες είναι οι φορείς του νέου προτάγματος.

Η κατασκευή αυτών των οντοτήτων στηρίζεται σε μια απόφαση, η οποία προκύπτει από την αντιθετική αντίληψη των μορφωμάτων του παρόντος χρόνου. Αφού δηλωθεί ότι «οι πηγές κρίσης της πολιτικής ταυτότητας είναι πολυάριθμες», εισάγεται η έννοια των «θρυμματισμένων ταυτοτήτων» προκειμένου να καταδειχτούν τα αδιέξοδα στα οποία οδήγησαν οι πολιτικές λογικές που διαμόρφωσαν το συγκαιρινό σκηνικό. Οι προβληματικές των ταυτοτήτων αποτελούσαν την άρνηση της πατριαρχίας, της αποικιοκρατίας, αλλά και του καπιταλισμού. Στις δύο πρώτες περιπτώσεις η άρνηση εκφράστηκε με τις έμφυλες ταυτότητες (φύλο και φυλή), ενώ στην τρίτη περίπτωση με την ταξική συνείδηση. Οι παρούσες εκφράσεις των προηγούμενων ζευγαριών και ειδικά αυτών που εντάσσονται στον πόλο της αμφισβήτησης, δείχνουν ένα τοπίο κατακερματισμένο, δείχνουν ακριβώς ένα τοπίο «θρυμματισμένων ταυτοτήτων» χωρίς δυνατότητες σύγκλισης προς την κατασκευή μιας ενιαίας «πολιτικής ταυτότητας». Τούτος ακριβώς ο θρυμματισμός πιστεύεται ότι θα μπορούσε να ξεπεραστεί διαμέσου της δημιουργίας μιας νέας οντότητας στην οποία θα συνυπήρχαν οι δύο πόλοι της αρχικής αντίθεσης: αυτής μεταξύ φύσης και κουλτούρας. Έτσι, περνάμε στο πρόταγμα και στην πολιτική πρακτική: «οι κύβοργκ φεμινίστριες πρέπει να καταδείξουν ότι το «εμείς»

δεν θέλει πλέον καμία φυσική μήτρα ενότητας, όθεν καμία ολική κατασκευή»¹⁶. Προϋπόθεση λοιπόν του μέλλοντος είναι το μέλλον καθαυτό ή, καλύτερα, η δημιουργία ενός φανταστικο-επιστημονικού «λιγότερου λανθασμένου» σεναρίου, το οποίο θα κατηύθυνε την πολιτική ταυτότητα προς την ίδια του την έλευση. Η ρήξη με το παρελθόν είναι κάθετη και αμετάκλητη. Η έλευση του όποιου μελλοντικού σχεδίου ή σεναρίου δεν μπορεί να θεμελιωθεί ούτε στην ιστορία –και πολύ δε περισσότερο– ούτε στην επιστήμη και στην επιστημονική μέθοδο.

Ας υποθέσουμε λοιπόν ότι η ίδια η ιστορία της επιστήμης μας έδειξε τον κατασκευαστικό χαρακτήρα της επιστήμης. Ας υποθέσουμε δηλαδή, ότι μας έδειξε ότι τελικώς η επιστήμη δεν αποτελεί το γενικό σημαίνον το οποίο, δημιουργώντας τάξη στο χάος των σημαινόμενων, μπορεί να δώσει μια λίγο πολύ προσανατολισμένη προς την αλήθεια και θεμελιωμένη επί της μεθόδου σημασιολογία. Ας υποθέσουμε τέλος ότι η ταυτόχρονη διάσπαση σημαίνοντος και σημαινόμενων διαρρηγνύει κάθε συνέχεια και ανοίγει στην αφηγηματικότητα και στη φαντασία τη δημιουργία του επιθυμητού μέλλοντος. Ας συνοψίσουμε με μια μικρή ερώτηση: επιθυμητό για ποιους και με ποιες εγγυήσεις;

3. Ασυνέχειες και συνέχειες θέσης και οπτικής: εμπειρία και αντικειμενικότητα

Αν ωστόσο η προηγούμενη άποψη της ρήξης στηρίζεται στην απόφαση περί «θρυμματισμένων ταυτοτήτων» και απομακρύνεται από την όποια ιδέα εμπειρικής τεκμηρίωσης των «έμφυλων ταυτοτήτων», κυρίως του φύλου και της φυλής που ούτως ή άλλως βρίσκονται στα όρια της φύσης και της κουλτούρας και δεν καλύπτονται επαρκώς από τη διαστολή τους με την πατριαρχία και τον ιμπεριαλισμό, αυτό δεν συμβαίνει με όλα τα ρεύματα που σχηματίζουν το δέλτα της έμφυλης ταυτότητας ή, γενικότερα, των έμφυλων σχέσεων. Αν το πρώτο ρεύμα εκτρέπεται και συμβάλλει με άλλα που προσπαθούν να αλλάξουν εκ νέου την κοινωνική οντολογία, η προσπάθεια στήριξης των έμφυλων ταυτοτήτων ή των έμφυλων σχέσεων στην επιστημονική μέθοδο και στην αλήθεια της καταπιεσμένης οπτικής συνεχίζεται. Τα δεύτερα ρεύματα αφενός επιχειρούν μια σύνθεση των ιδεών περί την ασυνέχεια και τη συνέχεια και αφετέρου προσπαθούν να στηρίξουν πάνω στην

προηγούμενη σύνθεση τις οντολογικές τους κατασκευές. Τα ρεύματα αυτά προέρχονται κυρίως από το χώρο της επιστημολογίας και η προσπάθειά τους καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από την αντίθεση ιντερναλισμού-εξτερναλισμού που εκτυλίχτηκε σε τούτο το χώρο. Στο πεδίο του φεμινισμού η προηγούμενη αντίθεση παίρνει στα μέσα της δεκαετίας 1980 τη μορφή «φεμινιστικός εμπειρισμός-φεμινιστικός μεταμοντερνισμός», ενώ τα νέα ρεύματα δημιουργούνται ως προσπάθεια σύνθεσης ή διπλής υπέρβασης της προηγούμενης αντίθεσης. Πρόκειται κυρίως για τη θεσιακή επιστημολογία. Όπως είδαμε, το χαρακτηριστικό του «φεμινιστικού μεταμοντερνισμού» είναι η καταγγελία της επιστημονικής «αυθεντίας» και μεθοδολογίας και η αντικατάστασή της από τη σημειολογία και την κειμενικότητα. Πριν όμως περάσουμε στην εξέταση της θεσιακής θεωρίας, ας εξετάσουμε συνοπτικά το κυριότερο επιχείρημα του φεμινιστικού εμπειρισμού.

* * *

Η θεσιακή στρατηγική που θα εξετάσουμε αμέσως μετά, δεν είναι η μόνη που αναπτύσσεται στην προοπτική της κατηγοριακής αναδιάταξης του κοινωνικού κόσμου και στη στήριξη αυτής της αναδιάταξης στη μέθοδο. Υπάρχουν και μετριοπαθέστερες στρατηγικές οι οποίες δεν ταυτίζουν συλλήβδην την κυρίαρχη εκδοχή της επιστήμης –δηλαδή τον εμπειρισμό– με την κυριαρχία.

Οι υπερασπιστές του φεμινιστικού εμπειρισμού δεν απορρίπτουν την έμφυλη οπτική, όπως και δεν αρνούνται την έμφυλη κυριαρχία ως πραγματολογικό δεδομένο¹⁷. Εναποθέτουν ωστόσο τις ελπίδες για την επίλυση αυτού του προβλήματος προς τη μεριά της γνώσης. Για παράδειγμα, κάποιες τάσεις της κοινωνικής επιστημολογίας επιχειρούν το συγκερασμό του «ατομικιστικού νεοθετικισμού» (Πόππερ και Χέμπελ) και του «ολιστικού ιστορισμού» (Κορν και Φεγιεράμπεντ) προκειμένου να συνδέσουν την περιεχόμενη επιστήμη με την ανάδυση ή το μετασχηματισμό της περιέχουσας κοινωνικής ή πολιτιστικής μορφής. Ξεκινούν από τη διαπίστωση ότι ο πρώτος είναι λογικά επαρκής, αλλά αδυνατεί να κατανοήσει την ιστορία της επιστήμης και τούτο, διότι στα μάτια των εκπροσώπων του το προφανές είναι προφανές: ο δεύτερος, ενώ είναι ιστορικά επαρκής, παραμένει λογικά ανεπαρκής, διότι του ξεφεύγει το προφανές.

Παράλληλα, η επιστήμη θεωρείται ως τμήμα της συνολικής κουλτούρας. Αυτό σημαίνει ότι οι συνολικές αξίες που αντιστοιχούν σε μια περιέχουσα πολιτιστική μορφή, σχηματίζονται και από

τη συνεισφορά της επιστήμης. Επειδή οι αξίες που αντιστοιχούν στην περιέχουσα μορφή δεν είναι διαχρονικές, αλλά ιστορικά και κοινωνικά εμπλαισιωμένες, ονομάζονται αξίες πλαισίου και, προφανώς, σε ό,τι τις αφορά ισχύει η ασυνέχεια. Από την άλλη ωστόσο μεριά, η επιστήμη είναι εμποτισμένη με μερικές σταθερές διαχρονικά αξίες, όπως η μέθοδος και η εμπειρική θεμελίωση των θεωρητικών της προτάσεων. Αυτές οι αξίες θεωρούνται ως καταστατικές της επιστήμης.

Από το συγκερασμό των δύο απόψεων προκύπτει μια νέα αντίληψη της ιστορικής αλλαγής, ως δηλαδή αλληλεπίδρασης των συγκροτησιακών και των εμπλαισιωμένων αξιών. Προκειμένου δε να χαρακτηριστεί η νέα πρόταση, χρησιμοποιείται ο όρος του «εμπλαισιωμένου εμπειρισμού», δηλαδή η εμπειρική θεμελίωση των θεσιακών ή κατηγοριακών ανισοτήτων ως προϋπόθεσης για τη δημιουργία μιας νέας περιέχουσας μορφής ή την ηγεμονία ενός νέου ιδεολογικού μορφώματος, δηλαδή τελικώς ενός νέου πλαισίου από το οποίο θα εκλείπουν οι διάφορες αθεμελίωτες και αυθαίρετες εκδοχές του εθνοκεντρισμού (εθνότητας, φύλου κ.λπ.). Με άλλα λόγια, υποτίθεται ότι η συσσώρευση εμπειρικών γνώσεων από την επιστήμη που στηρίζεται σε καταστατικές αξίες, θα συνεισέφερε στην αλλαγή των εμπλαισιωμένων αξιών, δηλαδή της περιέχουσας πολιτιστικής μορφής. Έτσι, η ελπίδα εναποτίθεται στο ξεπέραςμα της «διχοτομίας ορθολογικού-κοινωνικού»¹⁸ στην αλληλεπίδραση επιστήμης-κοινωνίας και δια αυτού επιχειρείται μια νέα σύνδεση της, εγγενούς στην τελευταία, παράστασης της προόδου με τις ασυνέχειες των περιεχουσών πολιτισμικών μορφών.

* * *

Η θεσιακή επιστημολογία συνδέει την οπτική –μέσα από την οποία βλέπουν τα υποκείμενα της θεωρίας τον κόσμο– με τη θέση αυτών των υποκειμένων στον κοινωνικό κόσμο. Τούτη η ιστορική κευση της κοινωνικής θεωρίας, η οποία θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μια από τις τελευταίες μετεξελίξεις του υποκειμενικού μαρξισμού, συνδέει κατά κύριο λόγο την κοινωνική ιστορία με την ιστορία των επιστημών, όπως αυτή δημιουργήθηκε από την οπτική που –υποτίθεται πως– άνοιξε στον κόσμο η θέση των κλασικών θεωρητικών. Υποτίθεται ότι αυτή η συνάρθρωση κοινωνικής και ανθρωπο-επιστημονικής ιστορίας επιτρέπει να εμφανιστούν οι ισχνές οπτικές ή οι σιωπηρές φωνές των κυριαρχούμενων κατηγοριών (γυναίκες, έγχρωμοι κ.λπ.) κι έτσι να προβληθούν στο μέλλον εναλλακτικά σενάρια της συνύπαρξης, τα οποία και δη-

μιουργούνται από τη δραστηριοποίηση των οπτικών των καταπιεσμένων θέσεων. Πρόκειται συνεπώς για μια προσπάθεια ανάγνωσης του κοινωνικού χρόνου υπό το πρίσμα κατηγοριών «είδους», για την ακρίβεια των έμφυλων ταυτοτήτων, που στερούνταν δυνατοτήτων έκφρασης και, κατά συνέπεια, απουσιάζουν από τις κλασικές θεωρίες. Στο πλαίσιο αυτού του ρεύματος σημειώνεται η μετατόπιση της έννοιας του εθνοκεντρισμού προκειμένου να καλύψει κοινωνικές κατηγορίες με ισχνές ή ανύπαρκτες ιστορικά φωνές. Στο μέτρο λοιπόν που το έθνος αποτελεί μια κατηγορία είδους και η σύγχρονη ιστορία υπό την εποπτεία της εξέλιξης ή της προόδου γράφτηκε υπό το πρίσμα των ισχυρών εθνών, η έννοια του εθνοκεντρισμού γενικεύεται και εντάσσονται μέσα της διάφορες άλλες –υποτιθέμενες ως– κατηγορίες είδους (φύλο, χρώμα κ.λπ.). Έτσι, ο στόχος είναι η παραγωγή αντικειμενικής γνώσης η οποία θα αμφισβητεί τους κυρίαρχους εθνο-, λευκο- κ.λπ., κεντρισμούς.

Είναι μάλλον ευνόητο ότι η πλήρης ιστορίκευση των κοινωνικών κατηγοριών οδηγεί σε έναν ηθικά αθεμελίωτο σχετικισμό ή μάλλον στη θεμελίωση της βούλησης επί των αναπαραστάσεων ή της κοσμοθεώρησης που δημιουργούνται με αφετηρία την κάθε κοινωνική θέση. Εδώ δημιουργείται ένα τεράστιο πρόβλημα και αφορά κυρίως το ρόλο της γνώσης και, κατά συνέπεια, της επιστήμης της ίδιας. Αυτό ακριβώς το πρόβλημα που δημιουργείται από την πλήρη ιστορίκευση της γνώσης, προσπαθεί να επιλύσει η θεσιακή επιστημολογία. Καθότι στην επιστημολογική γραμμή ενδημεί η ιδέα του θεμελίου ή του εμπειρικού στηρίγματος, η πρώτη προσπάθεια που γίνεται αφορά στη μεθοδολογική κατοχύρωση της θεσιακής οπτικής, χωρίς ωστόσο να γίνεται αποδεκτή η ιδέα του θεμελίου. Έτσι, η καριέρα της θεσιακής θεωρίας αρχίζει ακριβώς ως μέθοδος που πάνω της θα στηρίζονταν οι αξιώσεις αντικειμενικής αλήθειας της φεμινιστικής θέσης και οπτικής. Η βασική άποψη είναι ότι η οπτική που ανοίγεται από τη θέση της γυναίκας δικαιολογεί τις αξιώσεις αλήθειας του φεμινισμού και, επομένως, η θεσιακή οπτική αποτελεί τη μέθοδο με τη βοήθεια της οποίας αναλύεται η πραγματικότητα, καθώς ενσωματώνει και τις εμπειρίες των έμφυλων και καταπιεσμένων κοινωνικών κατηγοριών¹⁹.

Από ιδιότυπη ωστόσο μέθοδος, η θεσιακή οπτική μετασηματίζεται σε επιστημολογικό θεμέλιο της αλήθειας. Πώς ωστόσο θα μπορούσε να υποστηριχτεί κάτι τέτοιο, όταν η γνώση θεωρείται ως εντοπισμένη και προοπτικιστική, κάτι που καταμαρτυρείται από

την ύπαρξη πολλών θεσιακών οπτικών που παράγουν γνώση; Η υπόθεση είναι η ακόλουθη: «στην πραγματικότητα, οι κοινωνικά προνομιούχοι άνθρωποι και οι θεσμοί τους είναι επιστημικώς μειονεκτούντες, ενώ το κοινωνικό μειονέκτημα δημιουργεί ένα είδος, περιορισμένου αλλά σπουδαίου, επιστημικού προνομίου»²⁰. Το ζητούμενο για τη θεσιακή θεωρία δεν είναι να καταγγείλει απλά την «αδύναμη αντικειμενικότητα» και τον ηθικό σχετικισμό της ευρωκεντρικής επιστήμης και των αρχουσών τάξεων, αντιστοίχως. Το ζητούμενο είναι να ισχυροποιηθεί κατά το μέγιστο δυνατόν η αντικειμενικότητα, αλλά και να διευρυνθεί η αλληλο-κατανόηση ανάμεσα στις «περιθωριοποιημένες» ομάδες που τοποθετούνται στο κέντρο του θεωρητικού και πρακτικού ενδιαφέροντος. Προκειμένου να επιτευχθεί τούτο, συμπτίσσονται αφενός οι δύο πρώτες αρχές του «ισχυρού προγράμματος» (κοινή αιτιότητα, αμεροληψία) για να δημιουργηθεί η έννοια της «ισχυρής αντικειμενικότητας» και αφετέρου οι δύο τελευταίες αρχές του ίδιου «προγράμματος» (συμμετρία, αναστοχαστικότητα) για να δημιουργηθεί η έννοια της «ισχυρής ή ρωμαλέας αναστοχαστικότητας»²¹. Ας εξετάσουμε τη συλλογιστική που διαπερνά την προηγούμενη υπόθεση, πριν περάσουμε στην εξέταση της «ισχυρής αντικειμενικότητας και αναστοχαστικότητας».

Η περιπέτεια αρχίζει από τη στιγμή που διαλύεται «η διαφωτιστική ελπίδα», δηλαδή από τη στιγμή που ορισμένες τάσεις της φιλοσοφίας της επιστήμης αποκαλύπτουν ότι δεν υπάρχει αντιστοιχία ανάμεσα στη νομοτελή φύση και τις αναπαραστάσεις περί τη νομοτέλεια. Η σύνδεση των αναπαραστάσεων με τοπικά χαρακτηριστικά της κουλτούρας φανερώνει αφενός τον καθοριστικό ρόλο των κοινωνικών –δηλαδή των εξτερναλιστικών– παραγόντων στη διαμόρφωση των θεωριών ή των μοντέλων και αφετέρου την ύπαρξη «περισσοτέρων της μιας έλλογων ερμηνειών» για την κάθε «δεδομένη δέσμη στοιχείων»²². Στη βάση αυτού του ερμηνευτικού πλουραλισμού και του κοινωνικού εντοπισμού των ερμηνειών, δραστηριοποιείται η μαρξιανή κοινωνιολογία της γνώσης, στην εκδοχή κυρίως του Λούκατς. Εάν για τους Μαρξ, Ένγκελς και Λούκατς η οπτική θέσης της εργατικής τάξης δείχνει τον τρόπο λειτουργίας και αναπαραγωγής της καπιταλιστικής κοινωνίας, τώρα υποτίθεται ότι το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και με την οπτική που ανοίγουν οι θέσεις άλλων καταπιεσμένων «κατηγοριών», αυτών που γενικά τοποθετήθηκαν υπό τη σκέπη του όρου «έμφυλες ταυτότητες» και είναι το φύλο και η φυλή. Με αφετηρία την άποψη περί «στενής πρόσδεσης κοινωνικής εξουσίας και γνω-

στικής αυθεντίας», προωθείται η ιδέα ότι «τα παραδείγματα ή οι εννοιακές πρακτικές της εξουσίας» της άρχουσας τάξης δεν έχουν την ίδια διορατικότητα με αυτά που δημιουργούνται αναφορικά με τους βίους των καταπιεσμένων, επειδή ακριβώς τα πρώτα νομιμοποιούν τον εαυτό τους και δεν μπορούν να δουν συνολικά τα προβλήματα των διαστρωματωμένων κοινωνιών. Από αυτήν ακριβώς την άποψη, οι κοινωνικά μειονεκτούντες μπορούν να παράγουν προνομιακά σχήματα γνώσης. Με δεδομένο ότι τα κυρίαρχα εννοιακά σχήματα σχηματίζονται από τον αποκλεισμό των βιωματικών εμπειριών ενός μεγάλου μέρους του πληθυσμού (γυναίκες, διάφορες άλλες έμφυλες ταυτότητες, τρίτος κόσμος), η ένταξη αυτών των εμπειριών στο πεδίο της γνώσης δημιουργεί ακριβώς τα επιστημικά πλεονεκτήματα των ομάδων με μειονεκτήματα. Τα μέλη που προέρχονται από αποκλεισμένες ομάδες καθώς εντάσσονται στους θεσμούς τροποποιούν τα «κυρίαρχα παραδείγματα έρευνας, διδασκαλίας και πολιτικής»· αρκεί να τους δοθεί η ώθηση ώστε να μην παραμείνουν στη σιωπή, αλλά να δημιουργήσουν «νέα παραδείγματα» στα οποία αφενός θα είναι ενσωματωμένες οι εμπειρίες τους που απουσιάζουν από τα κυρίαρχα και αφετέρου θα είναι περισσότερο κριτικά απέναντι στις υφιστάμενες επιστημονικές κοινότητες και περισσότερο προσεκτικά σε μεθοδολογικό επίπεδο²³.

Η ταλάντευση μεταξύ αντικειμενισμού και κοινωνικής εμπλοκής της γνώσης συνεχίζεται και στην προσπάθεια ορισμού της «κοινωνικά εντοπισμένης γνώσης». Κι εδώ ουσιαστικά τίθενται τρεις υποθέσεις, οι οποίες σχηματίζουν ένα μάλλον βολονταριστικό σενάριο. Κατ' αρχάς, «η κοινωνικά εντοπισμένη γνώση» υποτίθεται ότι έχει ως βασική μήτρα ή, με άλλα λόγια ως οντολογική βάση, το φύλο, την κοινωνική τάξη και τη φυλή. Οι τυχόν θεωρητικές αντιφάσεις που υπάρχουν ανάμεσα στις τρεις διαφορετικές κατηγορίες, ξεπερνιούνται με τη δήλωση ότι ούτως ή άλλως ο κοινωνικός κόσμος είναι ετερογενής και μόνο τα παραδείγματα του «ορθολογικού ανθρώπου» από τη μεριά του φιλελεύθερου εμπειρισμού και του «προλετάριου» από τη μεριά του μαρξισμού τον καθιστούν ομοιογενή. Επιπλέον, εφόσον δεν ισχύουν τα –ανεξάρτητα από συμφέροντα– καθολικά παραδείγματα ούτε καν για τις φυσικο-επιστήμες, πόσο μάλλον θα ίσχυαν για τις κοινωνικές θεωρίες με δεδομένο τον κοινωνικό τους εντοπισμό. Έτσι, οι θεσιακή θεωρία αυτό-περιορίζει το βεληνεκές της στην περιοχή του δυτικού πολιτισμού, αιτούμενη ουσιαστικά την ισχύ της οντολογίας της στα όρια αυτού του πολιτισμού²⁴.

* * *

Ωστόσο, η άποψη περί κοινωνικά εντοπισμένης γνώσης προσπαθεί να αποφύγει τον ηθικό ή επιστημολογικό σχετικισμό με τη βοήθεια μια νέας έννοιας, αυτήν της «σκληρής αντικειμενικότητας»²⁵. Αφού συνδεθεί η «αδύναμη αντικειμενικότητα» με τον ηθικό σχετικισμό, ήτοι η αποστασιοποιημένη από συμφέροντα και αξιολογικά ουδέτερη εκδοχή της επιστήμης με την αφ' υψηλού και υποκριτική ματιά του «ευρωκεντρισμού», προτάσσεται η άποψη ότι η ενσωμάτωση του βλέμματος και της φωνής περιθωριοποιημένων κατηγοριών (γυναίκες, έγχρωμοι, τρίτος κόσμος κ.λπ.) στο πεδίο της γνώσης θα διεύρυνε τους ορίζοντες της αντικειμενικότητας. Η «ισχυρή αντικειμενικότητα» δεν έχει σχέση με την εναίσθηση (Einfühlung), δηλαδή με την απλή τοποθέτηση στη θέση του άλλου και τη θέαση του κόσμου μέσα από τη ματιά του άλλου, αλλά θυμίζει περισσότερο τη σύντηξη οριζόντων της ερμηνευτικής. «Η θέσπιση ή η δραστηριοποίηση της ισχυρής αντικειμενικότητας είναι η θετική αξιολόγηση της προοπτικής του Άλλου και η σκέψη επί των συνθηκών που τη δημιουργούν – όχι ως η εκεί πέρα τοποθέτηση, το να «γίνει κανείς ιθαγενής» ή να ανακατέψει τον εαυτό του με τον άλλο, αλλά να κοιτάξει από μια πιο μακρινή, κριτική και αντικειμενικοποιούσα θέση πίσω από τον εαυτό όλες του τις πολιτιστικές ιδιαιτερότητες»²⁶.

Για παράδειγμα, η κατανόηση της εμπειρίας των καταπιεσμένων μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσα από την παρατήρηση αυτού του βίου, αφού ωστόσο έχει αναπτυχθεί μια ευαισθησία ή μια γενικότερη ερωτηματοθεσία απέναντι στην καταπίεση. Η παρατήρηση, η οποία ούτως ή άλλως περνά μέσα από τους φακούς της θεωρίας, δεν σημαίνει την ταύτιση της θεωρίας με την ίδια την εμπειρία και τις ιθαγενείς της εκλογικεύσεις. Μέσα από ένα φεμινιστικό για παράδειγμα πρίσμα, η κατανόηση και μετά η θεματοποίηση του βιασμού στο γάμο δεν προήλθε άμεσα από τις γυναίκες που τον υπέστησαν. Η δυνατότητα κατανόησης, η οποία στη συνέχεια συνδέθηκε με μια ολόκληρη σειρά πρακτικών, δημιουργήθηκε μόνο από τη στιγμή που κατέστη δυνατή η θέαση των βιασμένων μέσα στο γάμο γυναικών μέσα από ένα θεωρητικό –και ταυτόχρονα ηθικό– πρίσμα που επέτρεπε να ειδωθούν οι γυναίκες ως καταπιεσμένες, ως δηλαδή έχουσες στοιχειώδη ανθρώπινα δικαιώματα τα οποία καταπατούνται μέσα στο συγκεκριμένο θεσμό. Η άρση της καταπίεσης δημιουργείται πρώτα ως εννοιολογική δυνατότητα διαμέσου της ούτως ή άλλως θεωρητικής παρατήρησης των εμπειριών. Εδώ προφανώς η θεωρία δεν είναι η συνάθροιση

των εμπειριών, αλλά δεν θα μπορούσε να δημιουργηθεί χωρίς την αντικειμενικοποίηση αυτών των εμπειριών. Αυτή η σύνδεση θεωρίας και εμπειρίας δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί χωρίς την κοινωνική εμπλαίσωση της αντικειμενικότητας και χωρίς την ταυτόχρονη δραστηριοποίηση της ηθικής. Ακριβώς με τον ίδιο τρόπο συμβαίνει και σε άλλες περιοχές όπου εντοπίζονται έμφυλες κοινωνικές σχέσεις.

Η θεσιακή επιστημολογία εμφανίζεται ως μια προσπάθεια αναδιάταξης της σχέσης ανάμεσα στον εξτερναλισμό και τον ιντερναλισμό ή, καλύτερα, ως μια προσπάθεια ανεύρεσης ενός τρίτου δρόμου μεταξύ της καθαρά θεσιακής προοπτικής που προϋποθέτει διαφορετικά συμφέροντα και δέσμευση και της αντικειμενικότητας που προϋποθέτει αποστασιοποίηση από συμφέροντα και ουδετερότητα. Ο ορισμός της αντικειμενικότητας με κριτήρια πολιτικής δημοκρατίας (δηλαδή ως η ανάδειξη μιας αλληλοκατανοούμενης πλειονότητας που συναποτελείται από ομάδες που είτε είναι μειονότητες είτε τους λείπουν οι δυνατότητες έκφρασης) τοποθετεί την αντικειμενικότητα σε μια ευρύτερη και ηθική βάση. Η έννοια της «σκληρής αντικειμενικότητας» είναι μια κατεξοχήν πολιτική έννοια, η οποία αφενός προϋποθέτει ένα continuum που διαπερνά τα ιστορικευμένα ή εμπλαισωμένα παραδείγματα και αφετέρου συνδέει την επιστήμη με την ιστορία και τα συμφέροντα των ομάδων που διαλύονται από τα σενάρια που κινηματογραφεί η κυρίαρχη εκδοχή της επιστήμης. Έτσι, η πάγια θέση παραμένει ο διαχωρισμός της γνώσης σύμφωνα με κριτήρια θέσης, δηλαδή ο διαχωρισμός της σε αυτή των κυρίαρχων και σε αυτή των κυριαρχούμενων, ενώ θεωρείται ότι η αλήθεια βρίσκεται εντοπισμένη στις κυριαρχούμενες θέσεις όχι μόνο λόγω του εύρους των εγγενών συμφερόντων, αλλά και επειδή δεν θα μπορούσε αλλιώς να ακουστεί η φωνή των κυριαρχούμενων· δεν θα μπορούσε αλλιώς να βρεθεί ο δρόμος που θα ένωνε το δέον με το είναι του κοινωνικού κόσμου. Η αλήθεια των καταπιεσμένων και των κυριαρχούμενων είναι αυτή που τελικώς αποκρύπτεται πίσω από την ευρωκεντρική συνάρθρωση επιστήμης και κυρίαρχων τάξεων. Η σκληρή αντικειμενικότητα στοχεύει ακριβώς στο να φέρει σε επικοινωνία, στο να ενοποιήσει πολιτικά, κοινωνικές κατηγορίες που η ασθενής αντικειμενικότητα και ο ηθικός σχετικισμός διαλύουν.

Η αλήθεια των καταπιεσμένων και των κυριαρχούμενων, δηλαδή τελικώς του αντικειμένου των κοινωνικών επιστημών, μπορεί να διαφυλαχτεί αλλά και να προωθηθεί από ένα είδος συμμετρίας α-

νάμεσα στο υποκείμενο και το αντικείμενο των κοινωνικών επιστημών. Η τοποθέτηση «του υποκειμένου στο ίδιο κριτικό επίπεδο με το αντικείμενο» αποτελεί τη «σκληρή αναστοχαστικότητα»²⁷. Εάν η αναστοχαστικότητα για το «ισχυρό πρόγραμμα» αποτελεί τον τρόπον τινά αυτοέλεγχο της κοινωνιολογίας ώστε να βάλει από μόνη της φραγμό στον όποιο δυνάμει ερμηνευτικό της ιμπεριαλισμό, δηλαδή αποτελεί την έσχατη εγγύηση της πρακτικής τήρησης της αρχής της συμμετρίας, εδώ η «ισχυρή αναστοχαστικότητα» αποτελεί την εξίσωση της ιστορικότητας στον παρόντα χρόνο προκειμένου το πρόταγμα να στηριχτεί σε πιο στέρεες βάσεις. Η «ισχυρή αναστοχαστικότητα» αποτελεί την ασφαλιστική δικλείδα της «ισχυρής αντικειμενικότητας», δηλαδή αποτελεί την εγγύηση ότι το πρόταγμα ή η απόβλεψη στηρίζονται στην ιστορική εμπειρία των επιμέρους εντοπισμένων οπτικών κι όχι σε μια υποκριτική «θέα από το πουθενά»²⁸. Εφόσον λοιπόν μάθουμε να βλέπουμε τον εαυτό μας, όπως μας βλέπουν οι άλλοι, η αναστοχαστικότητα δεν καταντά ένα παιγνίδι κριτικού υπερθεματισμού του επιστημονικού εαυτού ή μια μεθοδολογική αυταρέσκεια που έχει τα ίδια ακριβώς αποτελέσματα, δηλαδή που οδηγεί σε έναν επιστημονικό ναρκισσισμό, αλλά δίνει μια πρόσθετη δυνατότητα ισχυροποίησης της αντικειμενικότητας και, γενικότερα, της μεθόδου.

Η «ισχυρή αναστοχαστικότητα» συνίσταται σε μια παλινδρομική κίνηση με μάλλον μικρές διαφορές από άλλες συγκαιρινές εκδοχές της αναστοχαστικότητας ως εποπτικής παράστασης του χρόνου²⁹. Η πρώτη κίνηση, η ιστορική, συνδέει την ιστορία των επιστημών με την κοινωνική ιστορία αναδεικνύοντας δύο εκδοχές της επιστήμης που, κατά τη «μετα-κουινική» (post-Kuhnian) περίοδο αντιστοιχούν σε δύο διαφορετικές περιοχές του κοινωνικού κόσμου: η πρώτη κατοικείται από λευκούς, δυτικούς άνδρες που απαρτίζουν τις κυρίαρχες ελίτ ή τις άρχουσες τάξεις και στην οποία ευδοκούν οι «συμβατικές επιστημολογίες»: η δεύτερη από τις κυριαρχούμενες και καταπιεσμένες οντότητες της πρώτης περιοχής οι οποίες προσλαμβάνονται κυρίως υπό το πρίσμα των έμφυλων (φύλο και φυλή) σχέσεων και διαμέσου της δραστηριοποίησης της οπτικής θέσης τους δημιουργούνται οι θεσιακές επιστημολογίες. Υπό την οπτική που ανοίγει αυτός ο πίσω βηματισμός, η αντιστοιχούσα αντίληψη στην πρώτη περιοχή της επιστήμης μετασχηματίζεται, καθώς η επιστήμη αναγορεύεται σε πολυπολιτισμική³⁰, ενώ και ο όρος ακόμη επιστήμη αντικαθίσταται από τον εναλλακτικό όρο «εθνοεπιστήμες». Επίσης, κατά την πίσω κίνηση αναδεικνύονται και οι συλλογικές οντότητες («φυλετικά περι-

θωριοποιημένοι, νότιοι, φτωχοί, γυναίκες» οι οποίες, παρά το ότι «δεν είναι ομοιογενείς κατηγορίες»³¹, ανακηρύσσονται από τη θεωρία σε σημαίνοντες φορείς της κοινωνικής αλλαγής με ορίζοντα την απελευθέρωση ή το ξεπέρασμα των υφιστάμενων σχέσεων εξουσίας (πατριαρχία, καπιταλισμός, ιμπεριαλισμός). Η επαναφορά λοιπόν δημιουργεί και την απόβλεψη ή το πρόταγμα. Η αποβλεπτική κίνηση, η οποία είναι επί της ουσίας ένα σχέδιο που καθοδηγεί τη σκέψη και την πρακτική προς τον ορίζοντα της χειραφέτησης, καθιστά τις –εναλλακτικές– «εθνοεπιστήμες» ως τους φορείς αυτής της κοινωνικής χειραφέτησης. Κάτι που σημαίνει ότι η δρομολόγηση αυτού του προτάγματος δεν επαφίεται στην όποια τυχαία δημόσια διαχείρισή του, αλλά τίθεται υπό τον έλεγχο των κοινοτήτων των επαϊόντων.

Πάντως, η κοινωνική θεωρία που οικοδομήθηκε στη βάση επιλεγμένων –εμπλαισωμένων και εντοπισμένων– σημείων παρατήρησης των κοινωνικών σχέσεων, παρά το ότι δηλώνει ότι υιοθετεί το σύνθημα «σκέψου σφαιρικά, δράσε τοπικά»³², δεν φαίνεται ότι μπορεί να σκεφτεί το εθνικό επίπεδο της δράσης, δηλαδή τους πολιτικούς φορείς που θα ενοποιούσαν την πολιτική έκφραση και δεν είναι άλλοι από τα πολιτικά κόμματα. Όπως και τις σχέσεις αυτών των φορέων με το θεσμικό πλέγμα μέσα στο οποίο αποκρυσταλλώνονται οι νέες αντιλήψεις, δηλαδή το κράτος. Αντίθετα, η απόβλεψη, δηλαδή η πολιτική δράση προς τη χειραφέτηση, παραμένει προσκολλημένη στον κύριο φορέα της ιστορικής κίνησης όπως αναδεικνύεται από την εποπτική παράσταση της αναστοχαστικότητας, δηλαδή στις «επιστημολογικές κοινότητες».

4. Ασυνέχειες και επιστροφή στην κοινωνιολογική μεθοδολογία

Το πρόβλημα της μεθόδου συνοδεύει όλες τις κοινωνικές θεωρίες της ύστερης ψυχροπολεμικής περιόδου. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι αναβιώνει η *methodenstreit* του ύστερου 19ου αιώνα και των αρχών του 20ού. Ως γνωστόν, αποτέλεσμα αυτής της διαμάχης ήταν η κύρια βεμπεριανή μεθοδολογική σύνθεση, δηλαδή ο ιδεοτύπος³³. Έτσι φαίνεται μάλλον απίθανη η μη εισαγωγή του ιδεοτύπου στη συγκαιρινή μεθοδολογική διαμάχη που υποβαθμίζει τις κατηγοριακές αναδιατάξεις στο εσωτερικό των κοινωνικών θεωριών. Εάν, ωστόσο ο Βέμπερ προσπαθούσε διαμέσου του

ιδεοτύπου να αποφύγει τις δύο κυρίαρχες, εκείνη την εποχή, εκδοχές της νομολογίας, ήτοι «την υλιστική αντίληψη της ιστορίας» και τη «φυσιοκρατική ανθρωπολογία», αλλά και να αποτρέψει τη μεταφορά στις κοινωνικές επιστήμες του «νατουραλιστικού μονισμού» που ταύτιζε την επιστημονική εργασία με «την ανακάλυψιν των νόμων του γίνεσθαι εν γένει»³⁴, η συγκαιρινή δραστηριοποίηση της βεμπεριανής μεθοδολογικής πρότασης τελείται σε πλαίσιο που έχει εν πολλοίς αποκλείσει τις προηγούμενες αντιλήψεις της ιστορίας ή της προόδου. Η λουκατσιανή εκδοχή του μαρξισμού είχε ούτως ή άλλως προκρίνει τη βεμπεριανή εκδοχή της ιστορίας σε βάρος της «υλιστικής αντίληψης», ενώ η απόρριψη της «φυσιοκρατικής ανθρωπολογίας» ήταν μάλλον τελεσίδικο γεγονός. Επίσης, ο εμπειρισμός που εισήχθη στην προβληματική των έμφυλων ταυτοτήτων ήταν κοινωνικά εμπλαισιωμένος, κάτι που τον απομάκρυνε από το «νατουραλιστικό μονισμό» και τον έφερε πιο κοντά στη μεθοδολογική πρόταση του Βέμπερ.

Οι μεθοδολογικές προτάσεις του Βέμπερ θα ενσωματωθούν στην προβληματική των έμφυλων ταυτοτήτων, σε μια προσπάθεια για να βγάλουν αυτήν την προβληματική από το αδιέξοδο στο οποίο οδηγήθηκε από τις προηγούμενες μεθοδολογικές της επιλογές³⁵. Συνοπτικά, η προηγούμενη υπόθεση συνίσταται σε μια νέα αποβλεπτική διαχείριση των πολιτικών αποτελεσμάτων που επέφερε η –θεωρούμενη ως τετελεσμένη– ρήξη με τη «νεωτεριστική επιστημολογία». Υποτίθεται ότι τούτη η ρήξη επέφερε μια «αλλαγή παραδείγματος», καθώς αντικαταστάθηκε η ουδέτερη, καθολική και ατομικιστική αντίληψη της γνώσης και της αλήθειας από μια νέα αντίληψη που στηρίζεται στον εντοπισμένο, εμπλαισιωμένο και κοινοτικό τους χαρακτήρα. Ας πάρουμε όμως τα πράγματα από την αρχή.

Αφετηρία κι αυτής της τάσης είναι η άποψη ότι η σύγχρονη κοινωνία κατασκευάζεται πάνω σε μια σειρά από δυϊσμούς. Ως οι σημαντικότεροι δυϊσμοί συγκρατούνται αυτοί μεταξύ ορθολογικού-ανορθολογικού, υποκειμένου-αντικειμένου και κουλτούρας-φύσης. Εικάζεται ότι η βάση πάνω στην οποία οικοδομούνται οι προηγούμενοι, δηλαδή ο πρωταρχικός δυϊσμός, είναι το φύλο και οι έμφυλες σχέσεις (αρσενικό-θηλυκό). Η στρατηγική που απορρέει από τις προηγούμενες εικασίες στρέφεται προς το παρελθόν, προκειμένου να αποδομήσει τους δυϊσμούς που καθιστούν προβληματική την παρούσα κοινωνική συνύπαρξη. Η διαδικασία κατασκευής του παρόντος, ιδωμένη μέσα από το προηγούμενο πρίσμα, καταλήγει σε μια κριτική στάση απέναντι στις εν ισχύ θεωρίες που ε-

πικεντρώνουν στις έμφυλες σχέσεις. Υποτίθεται ότι οι ισχύουσες θεωρίες είναι ελλειμματικές και τούτο, επειδή είτε τοποθέτησαν το γυναικείο φύλο στον ισχυρό πόλο, είτε θεώρησαν ότι ο γυναικείος πόλος υπερέχει του άλλου. Η διάχυση ωστόσο αυτών των θεωριών δημιουργεί νέες ορθοδοξίες, οι οποίες δε διαφέρουν από αυτές που δημιουργήθηκαν υπό τη σκέπη των μεγάλων αφηγήσεων (metanarrative) της νεωτερικότητας³⁶.

Εδώ ακριβώς αρχίζει να τίθεται εκ νέου το πρόβλημα. Εφόσον η πίσω κίνηση ή αποδόμηση έδειξε ότι το όλο οικοδόμημα των σχέσεων κυριαρχίας στηρίζεται στις έμφυλες σχέσεις και εφόσον πολλές εκδοχές τής πίσω κίνησης κατά την επαναφορά τους αναπαρήγαν στο παρόν –έστω και τροποποιημένες– τις νεωτερικές λογικές, εγκαταλείπεται κάθε ιδέα περί την αναστοχαστικότητα. Εάν, για παράδειγμα, η «ισχυρή αναστοχαστικότητα» συνέδεε την απόβλεψη με το παρελθόν μέσω μιας συμμετρίας υποκειμένου και αντικειμένου των κοινωνικών επιστημών ή, διαφορετικά, μέσω της σύνδεσης της κοινωνικής ιστορίας και της ιστορίας της επιστήμης δημιουργώντας δύο συναφείς και ταυτόχρονα αντίπαλες περιοχές, εδώ κάθε παρόμοια ιδέα εγκαταλείπεται. Εφόσον, σύμφωνα με τη διάγνωση της θεσιακής θεωρίας, «η αλήθεια, η γνώση και η πολιτική είναι δυνατές χωρίς μια απόλυτη θεμελίωση», αλλά και εφόσον η γνώση είναι εντοπισμένη, τότε «καμία προοπτική-οπτική θέσης δεν είναι επιστημολογικά προνομιακή»³⁷. Από τη στιγμή ωστόσο που δεν υπάρχει η παραμικρή εγγύηση περί την όποια αντικειμενικότητα με αφετηρία περιοχές ή θέσεις του κοινωνικού κόσμου, σπάει αυτόματα η οποιαδήποτε σύνδεση παρελθόντος και μέλλοντος και το δεύτερο ορίζεται από μια σχέση προσδιοριστικής εξάρτησης από το παρόν. Αυτή ωστόσο η άποψη απαιτεί και ένα στοιχειώδες μεθοδολογικό στήριγμα, το οποίο και αναζητείται σε μια μάλλον παράδοξη εκδοχή του ιδεοτύπου.

Με δεδομένη τη ρήξη με τη «νεωτεριστική επιστημολογία» και με δεδομένη επίσης τη δημιουργία ενός νέου παραδείγματος, το ζητούμενο είναι η παραπέρα προώθηση των πολιτικών αποτελεσμάτων αυτής της ρήξης³⁸. Υποτίθεται ότι αυτή η προώθηση θα μπορούσε να γίνει, αν στηριζόταν κανείς μεθοδολογικά στον ιδεότυπο. Ο τελευταίος νοείται: πρώτον, ως «μονόπλευρη» κατασκευή και, άρα, ως «επιμέρους προοπτική»· δεύτερον, ως κατασκευή που υπαγορεύεται από τα «συμφέροντα και τις αξίες» κάθε ερευνητή και, άρα, ως δυνατότητα δημιουργίας μιας διαφορετικής εικόνας του κόσμου· τρίτον, ως κατασκευή που προϋποθέτει τις «δραστηριότητες και τις έννοιες των κοινωνικών δραματιστών

ως ήδη συγκροτημένες» και, άρα, τονίζει την αλληλοδρασιακή σχέση θεωρίας-πραγματικότητας ή, καλύτερα, την υπεροχή της συγκαιρινής θεωρίας στην κατασκευή της μελλοντικής πραγματικότητας³⁹.

Η υπόθεση της ρήξης είναι τουλάχιστον αφελής, αν παρακολουθήσει κανείς τόσο τους σκοπέλους που ο ίδιος ο Βέμπερ προσπαθεί να αποφύγει διαμέσου του ιδεοτύπου, όσο και τη μετέπειτα περιπέτεια του βεμπεριανής προσπάθειας. Κατ' αρχάς, όλα τα εμπόδια που ο Βέμπερ προσπαθεί να αποφύγει δια μέσου του ιδεοτύπου αναπαράγονται μετασχηματισμένα καθ' όλη τη διάρκεια του 20ού αιώνα: ο ιδεότυπος δεν απομάκρυνε από τα κοινωνικά δρώμενα ούτε την «υλιστική αντίληψη της ιστορίας», ούτε τη «φυσιοκρατική ανθρωπολογία», αλλά ούτε και το «νατουραλιστικό μονισμό». Όχι μόνο δεν απομάκρυνε τα προηγούμενα, αλλά πάνω στη βεμπεριανή υπόθεση περί τον καθοριστικό ρόλο της κουλτούρας οικοδομήθηκε η δομολειτουργική αντίληψη της εξέλιξης, η οποία αποτέλεσε –κατά τη γενική παραδοχή των τάσεων που εδώ εξετάζουμε– και τη μετα-αποικιοκρατική εκδοχή του δυτικού εθνοκεντρισμού. Από τον Βέμπερ μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας 1960, γιατί άραγε δε διαμορφώθηκε η έννοια του παραδείγματος, η οποία έβαζε ένα μεγάλο εμπόδιο στην επέλαση του ιντερναλισμού; Γιατί άραγε έπρεπε η δυτική διάνοηση να διανύσει ένα διάστημα εβδομήντα και πλέον χρόνων για να διαπιστώσει ότι ο κόσμος είναι πλέον «απαλλαγμένος από κάθε κανονιστική μεγάλη αφήγηση»; Γιατί άραγε δεν θα μπορούσε να εισαχθεί η έννοια του παραδείγματος αντί αυτής του ιδεοτύπου στο λυκαυγές του 20ού αιώνα; Τέλος, πώς είναι δυνατόν να γίνεται η επίκληση της εμπλαισιωμένης και εντοπισμένης γνώσης και ταυτόχρονα η πιο χονδροειδής χρησιμοποίηση της αποπλαισιωμένης και εκτοπισμένης θεωρίας μεθόδου; Με άλλα λόγια, αφού η αλήθεια είναι εντοπισμένη και προοπτική κι αφού το παράδειγμα της θεσιακής θεωρίας «ξεφορτώθηκε τον ουδέτερο παρατηρητή της νεωτεριστικής επιστημολογίας»⁴⁰, τότε πώς μπορεί να εισαχθεί εκ νέου ο ιδεότυπος που προϋποθέτει την αλήθεια (γνώση πραγματικότητας) ως συγκροτησιακή αξία των κοινωνικών επιστημών και επί της οποίας αξίας τοποθετείται η αξιολογική ουδετερότητα;

Η ιδέα της ρήξης, δηλαδή το ότι ζούμε πλέον σε ένα κόσμο «απαλλαγμένο από κάθε κανονιστική μεγάλη αφήγηση»⁴¹, πατά στην υπόθεση ότι κάτι καινούργιο έχει μόλις αρχίσει. Οι θεσιακές θεωρίες εκλαμβάνονται ως η αφετηρία μιας νέας πορείας ή, με άλλα λόγια, ως κεκτημένο επί του οποίου στηρίζεται η ανασυ-

γκρότηση του κόσμου διαμέσου των έμφυλων υποκειμένων και σχέσεων. Έτσι, οι έμφυλες οντότητες των θεσιακών θεωριών εκλαμβάνονται ως οι πρωταγωνιστές ενός εν εξελίξει σεναρίου, το οποίο αναζητά την πραγματοποίησή του μέσα στο καινοφανές σκηνικό της κοινωνικής συμβίωσης στο οποίο τελούνται πλέον τα κοινωνικά δρώμενα. Το ερώτημα ωστόσο που τίθεται και θα απαντηθεί εν μέρει από διαφορετικές προσεγγίσεις των έμφυλων οντοτήτων και σχέσεων είναι το κατά πόσο οι περί τη ρήξη αντιλήψεις δεν αποτέλεσαν μέρος μιας στρατηγικής κοινωνικής αναρρίχησης νέων ελίτ σε ένα πλαίσιο αναπαραγωγής δια του μετασχηματισμού της κυρίαρχης κοινωνικής σχέσης.

* * *

Οι κοινωνικές δομές του οικονομικά προηγμένου κόσμου δεν έμειναν αμετάβλητες κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Οι κοινωνιολόγοι, οι οποίοι εκ των πραγμάτων δεν μπορούν να παραβλέπουν τους μετασχηματισμούς που σημειώνονται στο επίπεδο των δομών απασχόλησης από τη δεκαετία 1980 και μετά, διαπιστώνουν ότι η επαγγελματική ενεργοποίηση των γυναικών εισάγει αφενός μια ταξική διαφορά στο επίπεδο καριέρας ανάμεσα στις γυναίκες και αφετέρου ένα μετασχηματισμό στο επίπεδο της περιέχουσας μορφής: αφενός σημειώνεται «η όξυνση των ταξικών και φυλετικών ανισοτήτων» και αφετέρου «η ιδιωτική πατριαρχία... αντικαθίσταται από τη δημόσια»⁴². Αφού αμφισβητείται η προϋπόθεση περί το «χάσμα μεταξύ γνώσης των κυριαρχούμενων και αυτής των κυρίαρχων και όπου οι κυριαρχούμενοι αναπτύσσουν τις δικές τους πρακτικές με στόχο την ανάπτυξη της καλύτερης γνώσης»⁴³, τίθεται τελικώς υπό αμφισβήτηση η συνολική θεωρητική στρατηγική πάνω στην οποία στηρίζεται η προηγούμενη άποψη. Με δεδομένο ότι η προηγούμενη στρατηγική, η οποία στηριζόταν στη δραστηριοποίηση της εν γένει κατηγοριακής εμπειρίας των κυριαρχούμενων δια μέσου της «ρωμαλέας ή σκληρής αναστοχαστικότητας», είχε ως αποτέλεσμα την ένταξη των φορέων της στις «βιομηχανίες της κυρίαρχης γνώσης», επιχειρείται μια νέα προσπάθεια επιστημολογικής σύνθεσης. Η τελευταία θέλει να οδηγηθεί προς την αντίθετη του κονστρουκτιβισμού κατεύθυνση, δηλαδή στο ρεαλισμό, δια μέσου της προσπάθειας σύνθεσης της φιλοσοφίας και της κοινωνιολογίας της επιστήμης ή, ακριβέστερα, του Κουάιν⁴⁴ και του Λατούρ. Όπως θα δούμε αργότερα, αυτό δεν πετυχαίνεται.

Ας δούμε κατ' αρχάς το επιχείρημα για την αποκατάσταση της

επιστημονικής μεθόδου και του ορθολογισμού από τις άδικες επιθέσεις που υποτίθεται ότι δέχτηκαν από τη θεσιακή επιστημολογία. Δηλώνεται ότι η επιστήμη αντιμετωπίστηκε από τη θεσιακή επιστημολογία ως «εμπειριστικό και μονολιθικό «ανδρείκελο»⁴⁵. Εδώ η άποψη είναι ότι η θεσιακή επιστημολογία στρέφεται ενάντια σε μια απλουστευτική εκδοχή του θετικισμού, ως δηλαδή ο τελευταίος να στηριζόταν σε μια αποκλειστική, περιορισμένη και θεωρητικά ενδεή ή ασπήρικτη εκμετάλλευση στατιστικών στοιχείων. Πέρα από το ότι πολλές κριτικές της «μοντέρνας» επιστήμης χρησιμοποιούν δικές της μεθόδους, στην προκειμένη περίπτωση παραβλέπεται επίσης ο ρεαλισμός της επιστημονικής έρευνας, ο οποίος συνδυάζει την οικοδόμηση θεωριών με την εμπειρική έρευνα και επιτρέπει να αποκαλυφθούν «αθέατες πλευρές των κοινωνικών δομών». Επιπλέον, η «μοντέρνα» εκδοχή της επιστήμης δεν είναι ούτε μονολιθική και τούτο διότι «η αμφισβήτηση αποτελεί τον κανόνα της επιστήμης κατά τη στιγμή της δημιουργίας της».

Τούτη η μεθοδολογική και επιστημολογική κριτική οδηγείται, σχεδόν αναπόδραστα, στην αναδιάταξη της κοινωνικής οντολογίας που στηρίζεται στον κονστρουκτιβισμό των κοινωνικών ταυτοτήτων. Αυτό όμως δεν την αποτρέπει από το να οδηγηθεί σε έναν άλλο κονστρουκτιβισμό, στα «δίκτυα διαδραματιστών». Με το επιχείρημα ότι το θέμα δεν είναι αν η γνώση είναι κοινωνική, διότι ούτως ή άλλως είναι κοινωνική, αλλά το πώς το κοινωνικό προσλαμβάνεται, ασκείται κριτική στην έννοια της κοινότητας, δηλαδή των ορίων μέσα στα οποία είναι περιχαρακωμένες οι διαφορετικές κοινωνικές ταυτότητες. Πράγματι, εφόσον η γνώση είναι εντοπισμένη και εμπλαισωμένη και εφόσον η αντικειμενική γνώση είναι αυτή των «καταπιεσμένων», το σχέδιο απελευθέρωσης των τελευταίων πραγματοποιείται στο εσωτερικό «επιστημολογικών κοινοτήτων» που είναι σε συνάφεια με συγκεκριμένες κοινωνικές ταυτότητες⁴⁶. Με άλλα λόγια, μέσα στις κοινότητες τελείται από τα επιφανή μέλη της καθεμιάς και η επεξεργασία της αναφορικότητας, δηλαδή, για να χρησιμοποιήσω όρους Τουραίν, το πολιτισμικό σχέδιο εντός του οποίου υποδεικνύεται τόσο μια εναλλακτική πρόταση ως προς τη συνολική οργάνωση της κοινωνίας όσο και ο αντίπαλος⁴⁷. Εφόσον λοιπόν, η έννοια της κοινότητας είναι ένας περιοριστικός και απλουστευτικός τρόπος πρόσληψης του κοινωνικού, θα μπορούσε να αντικατασταθεί από ανάλογες αλλά πιο ρεαλιστικές έννοιες. Η εναλλακτική έννοια που προτείνεται είναι η έννοια των δικτύων διαδραματιστών (actors network).

Η έννοια ωστόσο των δικτύων εμπεριέχει μια συγκεκριμένη α-

ντίληψη του χρόνου. Το θεωρητικό μοντέλο του δικτύου είναι ένα στοχαστικό μοντέλο που στηρίζεται στα μη γραμμικά μαθηματικά, δηλαδή στη θεωρία χάους, και προσδένει πλήρως την ιστορία του κοινωνικού κόσμου στην ιστορία της επιστήμης. Η εποπτεία του χρόνου που ενυπάρχει σε τούτο το μοντέλο είναι αυτή της αναστοχαστικότητας⁴⁸. Έτσι ωστόσο δεν αλλάζει η ουσιαστική εποπτεία του χρόνου στις μετεξελίξεις των θεσιακών θεωριών, καθώς η αναστοχαστικότητα παραμένει η κυρίαρχη αντίληψη⁴⁹. Η επιστροφή στην αναστοχαστικότητα είναι μια εγκατάλειψη του ρεαλισμού και μια επιστροφή από το παράθυρο στη σημειολογία και στην κειμενικότητα.

5. Οι κοινότητες επαϊόντων ως οι έγκυροι διαχειριστές της ηθικά εμπεδωμένης γνώσης

Οι τάσεις που εδώ εξετάσαμε έχουν ένα κοινό στόχο – αλλά και αποτέλεσμα: την ανατροπή των κατηγοριών είδους, όπως αυτές δημιουργήθηκαν από τις κλασικές θεωρίες και την αντιστοιχούσα διαίρεση των κοινωνικών επιστημών. Εάν οι κατηγορίες είδους ήταν παλιότερα το έθνος και οι κοινωνικές τάξεις –ή οι επαγγελματικές ομάδες– για την κοινωνιολογία, η φυλή και οι φάτριες (ημιφύλια κ.λπ.) για την ανθρωπολογία ή εάν η ψυχολογία καθοριζόταν από τη μελέτη σχετικά με την ένταξη του ατόμου στις προηγούμενες συλλογικότητες και η οικονομία από τις σχέσεις ανταλλαγής ή εκμετάλλευσης ανάμεσα σε ανθρώπους που ανήκαν στις προηγούμενες οντότητες, τώρα η κατηγοριακή αναδιάταξη επιφέρει την ανατροπή όλων των λογικών που συνείχαν και διαφοροποιούσαν τις «κλασικές» επιστήμες της κοινωνίας. Οι αναφορικότητες που είχαν σχηματιστεί σε σχέση με την παλιά διάταξη του κοινωνικού κόσμου και της επιστημονικής του οριοθέτησης, άρχισαν να γκρεμίζονται από τη στιγμή που τα νοητικά όρια που διαχώριζαν ομάδες και μονάδες, άρχισαν να μετακινούνται. Αυτή η μετακίνηση έγινε κυρίως στο όνομα της ηθικής και μετά από την κριτική του φαντάσματος ενός «σκληρού θετικισμού» ο οποίος υποτίθεται ότι συνέδεε τη γνώση με το άτομο και ότι αυτή η σύνδεση οριοθετούσε τις επιμέρους επιστημονικές πειθαρχίες. Αφού –υποτέθηκε ότι– γύρω από τις «κλασικές» πειθαρχίες δημιουργήθηκαν επιστημονικές κοινότητες με μοναδικό στόχο τη διαχείριση της γνώσης που παρήγαγε ο κλάδος, θα έπρεπε να

βρεθεί μια άλλη συλλογικότητα η οποία θα συνέδεε τη γνώση με την ηθική ή της ιδέες με τις αξίες που αφενός θα ήταν πάνω από τις επιστημονικές κοινότητες και αφετέρου θα στηρίζονταν στις κοινές εμπειρίες των μελών μιας υπερ-κοινότητας. Αυτές ακριβώς είναι οι «επιστημολογικές κοινότητες», οι οποίες και καλούνται να συνθέσουν τις γνωσιακές ή επιστημονικές με τις κοινωνικές αξίες ή να ξεπεράσουν τη διχοτομία «ορθολογικού-κοινωνικού»⁵⁰.

Αυτή η στρατηγική έχει τεράστιες επιπτώσεις όχι μόνο στη διάσπαση των ορίων που διαχώριζαν τα όρια των κοινωνικών κατηγοριών, αλλά και στην αναδιάταξη των ορίων που διαχώριζαν τις «κλασικές» πειθαρχίες (disciplines) των κοινωνικών επιστημών. Η κατηγοριακή αναδιάταξη επιφέρει αναδιατάξεις και στο επίπεδο συγκρότησης των «επιστημολογικών κοινοτήτων», των συλλογικών φορέων δηλαδή, οι οποίοι αναλαμβάνουν την ολοκλήρωση του νέου προτάγματος ή της νέας απόβλεψης⁵. Καθότι τούτες οι «κοινότητες» δεν αποτελούν προεκτάσεις τις υφιστάμενης ανά «πειθαρχίες» διαίρεσης του ακαδημαϊκού χώρου, ορίζονται μέσα από τις εμπειρίες των νέων «κατηγοριών» κι όχι με βάση την ισχύουσα διαίρεση των γνωστικών αντικειμένων.

Η ιδέα της επιστημολογικής κοινότητας καλύπτει όλο σχεδόν το φάσμα των τάσεων που δημιουργούνται υπό τη σκέπη των έμφυλων σχέσεων και/ή ταυτοτήτων. Για να είμαστε όμως ακριβέστεροι: η ιδέα της κοινότητας είναι απότοκος της αναλυτικής σκέψης. Για ακόμη μεγαλύτερη ακρίβεια: είναι ίσως η μόνη δυνατή περίπτωση συλλογικής ενοποίησης ανθρώπων που έμαθαν να σκέφτονται σε πρώτο ενικό και να βρίσκονται μάλλον απομακρυσμένοι από οτιδήποτε δημιουργεί συλλογικές οντότητες μιας μέσης εμβέλειας, όπως για παράδειγμα οι κοινωνικές τάξεις ή ακόμη και τα κράτη σχετικά ομοιογενών πληθυσμών⁵¹. Έτσι φαίνονται μάλλον κατανοητοί οι λόγοι για τους οποίους η έννοια της «επιστημολογικής κοινότητας» συνδέεται κυρίως με τη δημόσια έκφραση της ηθικής του ιδιωτικού χώρου ή ακόμη και της κρεβατοκάμαρας.

Είναι προφανές ότι από τη στιγμή που δημιουργούνται διαφορετικές επιστημολογικές περιοχές οι οποίες αντιστοιχούν σε διαφορετικές περιοχές εμπειριών του κοινωνικού κόσμου, η επιστημονική κοινότητα με την έννοια του Κουν δεν έχει λόγο ύπαρξης⁵². Έτσι, η επιστημολογική πλέον κοινότητα ορίζεται με όρους κατηγοριακούς κι όχι επιστημονικής συνάφειας. Είναι επίσης προφανές πως όσοι υιοθετούν την άποψη ότι «ο φορέας της επιστημολογίας είναι το άτομο» τοποθετούνται απέναντι στην άποψη

σύμφωνα με την οποία «ο πρωταρχικός φορέας της επιστημολογίας είναι οι κοινότητες»⁵³. Συνεπώς, οι επιστημολογικές κοινότητες ή οι κοινότητες των επαϊόντων είναι οι συλλογικές οντότητες που στηρίζονται στις «τοπικές επιστημολογίες» και αφενός παράγουν την εξειδικευμένη και διεπιστημονική γνώση που αφορά τις εντοπισμένες –έμφυλες κυρίως– ταυτότητες και αφετέρου επιδιώκουν τη δημόσια αναγνώριση της διαφοράς· ενίοτε πάλι εμφανίζονται και ως οι εκπρόσωποι ή οι υπερασπιστές (social lawyers, spokespersons) των διαφόρων επιμέρους έμφυλων ταυτοτήτων. Αυτό ωστόσο και με δεδομένο ότι οι έμφυλες ταυτότητες «δεν είναι ομοιογενείς», δημιουργεί ένα τεράστιο πρόβλημα συνάφειας στη νέα οριοθέτηση του κοινωνικού κόσμου – κι όπως αυτός προέκυψε μετά την κριτική που ασκήθηκε στο εθνο-ταξικό μόρφωμα και στα πρότυπα της πολιτικής εκπροσώπησης που αντιστοιχούσαν προς αυτό.

Εάν νωρίτερα το πρόβλημα αφορούσε στον ορισμό του οργανικού ή του κοινωνικά ανένταχτου διανοούμενου και τη διάκρισή τους στο εσωτερικό της ταξικής δομής, τώρα και με δεδομένη την άποψη περί της διάχυσης της εξουσίας σε ολόκληρο τον κοινωνικό χώρο και στο σύνολο των ιδιωτικών και δημόσιων πρακτικών, το πρόβλημα διασπάται σε τόσες περιοχές εμπειριών όσοι και οι επιθετικοί προσδιορισμοί –αλλά και οι συνδυασμοί τους– που ορίζουν αυτές τις περιοχές. Αν, για παράδειγμα, οποιαδήποτε από τις έμφυλες ταυτότητες τη συνδυάσουμε με τις υπόλοιπες και, ακόμη περισσότερο, αν τα προηγούμενα τα συνδυάσουμε με –επίσης κατασκευασμένες– «πολιτισμικές ταυτότητες» (έθνος, εθνότητα, τάξη, θρησκεία, περιφέρεια, τόπος κ.λπ), τότε ο νέος χάρτης θα καταλάμβανε πολύ μεγαλύτερη έκταση από την επικράτεια, για να παραφράσουμε τον Μπόρχες. Φαντάζει μάλλον απίθανο για τις μύριες όσες «τοπικές επιστημολογίες» ότι θα μπορούσαν να ξεπεράσουν τις πρακτικές –κι όχι λογικές– αντιφάσεις και αντιθέσεις που θα δημιουργούνταν –και έχουν δημιουργηθεί– από τους προηγούμενους, άπειρους, συνδυασμούς και να συγκροτούσαν μια διϋποκειμενικότητα επί της οποίας θα οικοδομούνταν ένας νέος εκκοινοτισμός που θα ρύθμιζε και τις προϋποθέσεις της πολιτικής εκπροσώπησης.

Εδώ έχουμε ήδη κατά πολύ ξεφύγει από τη μεθοδολογία κι έχουμε ξαναμπεί, παραδόξως μέσω αυτής, σε μια εξαιρετικά προβληματική περιοχή της πολιτικής. Αν και συχνά ο ορίζοντας αυτών των θεωριών είναι η επανίδρυση της αριστοτελικής Πόλεως, δεν μπορούν να ξεφύγουν από τις συνθήκες της εποχής και του

χώρου τους ώστε να θέσουν τη σύγχρονη ιδεολογία, με την έννοια του Ντυμόν⁵⁴, πάνω σε μια σταθερή κοινωνική βάση ή έστω σε μια επαρκή θεωρία των κοινωνικών δομών. Με άλλα λόγια να συνδέσουν και τις «κοινότητες» ή τις «ταυτότητες» που κατασκεύασαν με τις γενικότερες τροποποιήσεις των κοινωνικών δομών που επισυνέβησαν κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών του 20ού αιώνα.

Σημειώσεις

1. Με την έννοια του A. Gouldner, *The future of intellectuals and the rise of the new class*, Macmillan, Λονδίνο, 1979.

2. M. Gauchet, «Changement de paradigme en sciences sociales?», *Le Débat* 50, 1989, σελ. 165-170.

3. R. Chartier, «Le monde comme représentation», *Annales E.S.C.* 6, 1989, σελ. 1505-1520.

4. Βλ. κυρίως D. Bloor, *Knowledge and social imagery*, The University of Chicago Press, Chicago, 1976.

5. Με την έννοια των E. Ντυρκάιμ, M. Μως, Μορφές πρωτόγονης ταξινομίας, Αθήνα, Gutenberg, 2001.

6. Για μια παραπέρα ανάλυση, βλ. A. Γεωργούλας, «Η αναστοχαστικότητα ως στρατηγική διάσπασης ταξινομητικών ορίων και τα όριά της», *Πρακτικά Συνεδρίου Γαλλόφωνων Κοινωνιολόγων*, 2004 (υπό έκδοση).

7. N. Harstock, *Money, sex, and power*, Longman, Νέα Υόρκη, 1983 και N. Harstock, «The feminist standpoint: Developing the ground for a specifically historical materialism», στο: Sandra Harding, M. Hintikka (eds), *Discovering reality: Feminist perspectives on epistemology, metaphysics, methodology and the philosophy of science*, Reidel, Dordrecht, 1983.

8. Μάλλον ο Τζέιμσον δεν υπερβάλλει όταν βλέπει στους θεωρητικούς της φεμινιστικής θεσιακής θεωρίας ως αυτούς που βρίσκονται πλησιέστερα από τον καθένα στη μαρξιστική θεωρία κατά τη δεκαετία 1980· βλ. Fredric Jameson, «History and class consciousness as an "unfinished project"», *Rethinking Marxism* 1, 1988, σελ. 49-72.

9. Είναι ενδεικτικός ο «αναστοχασμός» επί της τροχιάς τους από δύο πρώην μαρξιστές ακαδημαϊκούς, έναν ομοφυλόφιλο άνδρα και μια φεμινίστρια γυναίκα, προκειμένου να δείξουν την καταπίεση που ένοιωθαν στο χώρο του μαρξισμού και να αιτιολογήσουν έτσι τη στροφή τους προς το «μεταμοντερνισμό»· βλ. σχετικά S. Seidman, L. Nicholson, *Social postmodernism: Beyond identity politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995. Βλ. επίσης D. Pels («Strange standpoints: Or, how to define the situation for situated knowledge», *Telos* 108, 1996), όπου και η έννοια του «αναστοχαστικού εκπροσώπου». Πάντως το πρόβλημα της εκπροσώπησης

(spokespersons) είναι γενικότερο στον κονστρουκτιβισμό και δεν περιορίζεται στην κοινωνική του εκδοχή. Σε πιο επιστημονιστικές τάσεις, όπως ο δομικός κονστρουκτιβισμός, εμφανίζεται ο κριτικός επιστήμονας ή ο «κοινωνικός διανοούμενος» ως προσωρινός εκπρόσωπος των ενδεών σε κεφάλαια ομάδων· βλ. ενδεικτικά D. Pels, *Unhastening science: Autonomy and reflexivity in social theory of knowledge*, Liverpool University Press, Λίβερπουλ, 2003.

10. Οι σχολιασμοί είναι του I. Hacking, *The social construction of what?*, Harvard University Press, Harvard, 1999, σελ. 64. Για να συνεχίσουμε το ανέκδοτο: ο Έλληνας λόγιος αφού μελέτησε τις πραγματείες των Άγγλων, Ιαπώνων, Αμερικανών και Γάλλων, γύρισε στην πατρίδα και συνέγραψε το πόνημα «Ο πίθηκος στη σκέψη των ...».

11. D.J. Haraway, *Primate visions: Gender, race, and nature in the world of modern science*, Routledge, Νέα Υόρκη, 1989, σελ. 15.

12. *Όπ. παρ.*, σελ. 368-382.

13. D. Haraway, «Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective», *Simians, cyborgs, and women: The reinvention of nature*, Free Association Books, Λονδίνο, 1991, σελ. 194.

14. Για την ανάπτυξη αυτής της προβληματικής και μια συνολική διατύπωση αυτού του προγράμματος, βλ. B. Latour, *Ουδέποτε υπήρξαμε μοντέρνοι: Δοκίμιο συμμετρικής ανθρωπολογίας*, εκδ. Σύνταγμα, Αθήνα, 2000 (1991) και B. Latour, *Politiques de la nature: Comment faire entrer les sciences en démocratie*, La Découverte, Παρίσι, 1999.

15. D. Haraway, «A cyborgs manifesto: Science, technology, and socialist-feminism in the late twentieth century», *Simians, cyborgs, and women: The reinvention of nature*, Free Association Books, Λονδίνο, 1991, σελ. 150.

16. *Όπ. παρ.*, σελ. 157.

17. Βλ. H. Longino, *Science as social knowledge: Values and objectivity in scientific inquiry*, Princeton University Press, Princeton, 1990 και H. Longino, «Cognitive and non-cognitive values in science: Rethinking the dichotomy», στο: L. Hankinson Nelson, J. Nelson (eds), *Feminism, science and the philosophy of science*, Kluwer Academic Publishers, Λονδίνο, 1996, σελ. 39-58.

18. H. Longino, *The fate of knowledge*, Princeton University Press, Princeton, 2002, κυρίως κεφάλαιο τέταρτο.

19. N. Hartsock, «The feminist standpoint», *όπ. παρ.* Βλ. επίσης, N. Hartsock, *Money, sex, and power*, *όπ. παρ.*

20. S. Harding, «Standpoint epistemology (a feminist version): How social disadvantage creates epistemic advantage», στο: S.P. Turner (ed.), *Social Theory and sociology: The classics and beyond*, Blackwell, Οξφόρδη, 1996, σελ. 146.

21. Κυρίως S. Harding, *Whose science? Whose knowledge?: Thinking from women's lives*, Ithaca, Cornell University Press, Νέα Υόρκη, 1991 και S. Harding, *Is science multicultural: Postcolonialisms, feminisms, and epistemologies*, Indiana University Press, Bloomington, 1998.

22. S. Harding, *Whose science? Whose knowledge*, όπ. παρ., σελ. 147-148.
23. Όπ. παρ., σελ. 148-153. Πάντως, οι ελπίδες που εναποθέτει η Χάρντιγκ στους νεοεισερχόμενους στις «επιστημονικές κοινότητες» δεν απέχουν και πολύ από αυτές που εναποθέτει ο Μπουρντιέ στους αιρετικούς του πολιτισμικού πεδίου. Βλ. Α. Γεωργούλας, «Οι συλλογικές οντότητες του κονστρουκτιβισμού», *Θέσεις* 83, 2003.
24. S. Harding, *Whose science? Whose knowledge?*, όπ. παρ., σελ. 153-158.
25. S. Harding, *Whose science? Whose knowledge?*, όπ. παρ., σελ. 138-163. Ας υποσημειωθεί ότι η κριτική στον ηθικό σχετικισμό και η ταυτόχρονη αποδοχή του ιστορικού και κοινωνικού τοποθετείται σε μια ντυρκεμιανή γραμμή, η οποία φτάνει στη θεσιακή επιστημολογία μέσω του «σκληρού προγράμματος». Σχετικά με τις απόψεις του Ντυρκάιμ, βλ. E. Durkheim, «Jugement de valeur et jugement de réalité», *Revue de Métaphysique et de Morale* 7, 1911· βλ. επίσης, Α. Γεωργούλας, «Πρωτόγονες ταξινομήσεις και η κοινωνιολογία της κοινωνιολογίας του Ντυρκάιμ», εισαγωγή στο: *Εμίλ Ντυρκάιμ, Μαρσέλ Μωσ, Μορφές πρωτόγονης ταξινόμησης*, όπ. παρ., σελ. 24-31.
26. S. Harding, *Whose science? Whose knowledge?*, όπ. παρ., σελ. 151.
27. S. Harding, «Standpoint epistemology (a feminist version): How social disadvantage creates epistemic advantage», όπ. παρ., σελ. 159.
28. S. Harding, *Is science multicultural: Postcolonialisms, feminisms and epistemologies*, όπ. παρ., σελ. 192-193.
29. Για την κριτική παρουσίαση αυτών των τάσεων από ένα εθνομεθοδολογικό πρίσμα, βλ. M. Lynch, «Against reflexivity as an academic virtue and source of privileged knowledge», *Theory, Culture and Society* 17 (3), 2000, σελ. 26-54.
30. S. Harding, *Is science multicultural: Postcolonialisms, feminisms and epistemologies*, όπ. παρ., κυρίως σελ. 146-164. Βλ. Επίσης Α. Cudd, «Multiculturalism as a cognitive virtue of scientific practice», στο: U. Narayan, S. Harding (eds), *Decentering the center: Philosophy for a multicultural, postcolonial, and feminist world*, Indiana University Press, Bloomington, 2000, σελ. 299-317 και S. Harding, «A world of sciences», στο: R. Figueroa, S. Harding (eds), *Science and other cultures: Issues in phylosophy of science and technology*, Routledge, Νέα Υόρκη, Λονδίνο, 2003, σελ. 49-69.
31. S. Harding, *Is science multicultural: Postcolonialisms, feminisms, and epistemologies*, όπ. παρ., σελ. 160.
32. U. Narayan, S. Harding, «Introduction», στο: U. Narayan, S. Harding (eds), *Decentering the center: Philosophy for a multicultural, postcolonial, and feminist world*, Indiana University Press, Bloomington, 2000, σελ. VII.
33. Κυρίως, Μ. Βέμπερ, «Η αντικειμενικότητας της κοινωνιολογικής και κοινωνικοπολιτικής γνώσεως» (1904), *Δοκίμια επί της θεωρίας των κοινωνικών επιστημών*, τόμ. Α', εκδ. ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1972.
34. Όπ. παρ., σελ. 28-53.

35. S. Hekman, *Gender and knowledge: Elements of a postmodern feminism*, Northeastern University Press, Βοστώνη, 1990 και S. Hekman, «Truth and method: Feminist standpoint epistemology revisited», *Signs* 22 (2), 1997, σελ. 341-365, αντίστοιχα. Επίσης, S. Hekman, *The future of differences: Truth and method in feminist theory*, Polity Press, Λονδίνο, 1999.

36. S., *Gender and knowledge: Elements of a postmodern feminism*, North-eastern University Press, Βοστώνη, 1990.

37. Susan Hekman, «Truth and method: Feminist standpoint epistemology revisited», *όπ. παρ.*, σελ. 351.

38. *Όπ. παρ.*, σελ. 357.

39. *Όπ. παρ.*, σελ. 361.

40. *Όπ. παρ.*, σελ. 356.

41. *Όπ. παρ.*, σελ. 362.

42. S. Walby, *Gender transformations*, Routledge, Λονδίνο, 1997, σελ. 165.

43. S. Walby, «Against epistemological chasms: The science question in feminism revisited», *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 26 (2), 2001, σελ. 485-509, 485.

44. Ας υπενθυμίσω ότι για τον Κουάιν το άτομο δεν είναι παρά η τιμή μιας μεταβλητής.

45. S. Walby, *Against epistemological chasms*, *όπ. παρ.*, σελ. 489-494.

46. S. Walby, *Against epistemological chasms*, *όπ. παρ.*, σελ. 498.

47. A. Touraine, *Le retour de l'acteur*, Fayard, Παρίσι, 1984.

48. Για τη θεωρία δικτύωσης υπό την αναστοχαστική εποπτεία της επιστήμης, βλ. B. Latour, *The pasteurisation of France*, Harvard University Press, Harvard, 1988 και L. Boltanski, E. Chiappelo, *Le nouvel esprit du capitalisme*, Gallimard, Παρίσι, 1999.

49. L. Boltanski, E. Chiappelo, *Le nouvel esprit du capitalisme*, *όπ. παρ.*, σελ. 208-230.

50. Βλ. L. Hankinson Nelson, «Epistemological communities», στο: L. Alcoff, E. Potter (eds), *Feminist Epistemologies*, Routledge, Νέα Υόρκη, 1993, σελ. 121-160, κυρίως σελ. 150-151· H. Longino, «Cognitive and non-cognitive values in science: Rethinking the dichotomy», στο: L. Hankinson Nelson, J. Nelson (eds), *Feminism, science, and the philosophy of science*, Kluwer Academic Publishers, Λονδίνο, 1996, σελ. 39-58· L. Hankinson Nelson, «Empiricism without dogma», στο: L. Hankinson Nelson, J. Nelson (eds), *Feminism, science, and the philosophy of science*, Kluwer Academic Publishers, Λονδίνο, 1996, σελ. 59-78.

51. Βλ. Louis Dumont, *Essais sur l'individualisme*, Παρίσι.

52. Η πρώτη επεξεργασία της έννοιας επιστημονική κοινότητα, ως μιας κοινωνικής ομάδας η οποία διαχειρίζεται τη γνώση και ελέγχει την παραγωγή και την αναπαραγωγή της και χαρακτηρίζεται από συγκεκριμένες αξίες και αξιολογήσεις, γίνεται από τον Μ. Πολάνι. Ο τελευταίος σχηματίζει την ιδέα προκειμένου να αντιπαρατεθεί στους υποστηρικτές της άποψης περί «προγραμματισμένης επιστήμης» (1942)· βλ. σχετικά, J. Ben-David, «Perspectives théoriques en sociologie des sciences» (1970), *Eléments d'*

une sociologie historique des sciences, PUF, Παρίσι, 1997, σελ. 320-321. Πάντως, η διάχυση της έννοιας γίνεται μετά το 1962 και τις επιρροές του έργου του Κουν [Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων, Θεσσαλονίκη, Σύγχρονα Θέματα (1962)] στις εξτερναλιστικές κυρίως τάσεις της αγγλοσαξονικής επιστημολογίας. Ορισμένες τάσεις, οι οποίες επιχειρούν –μάλλον παράδοξες– συνθέσεις μεταξύ εξτερναλισμού και κριτικής θεωρίας, τοποθετούν την ιδέα της κοινότητας επί της αριστοτελικής πόλεως και στην προοπτική χειραφετητικών αξιών, ακολουθώντας την άποψη του Χάμπερμας: βλ. A. Assister, *Enlightened women: Modernist feminism in a post modern age*, Routledge, Λονδίνο, Νέα Υόρκη, 1996, σελ. 77-95. Άλλοι πάλι εμπλακισιώνουν και εντοπίζουν πλήρως την ιδέα της κοινότητας

53. Lynn Hankinson Nelson, «Epistemological communities», *όπ. παρ.*, σελ. 121-129.

54. Βλ. L. Dumont, *Homo aequalis I*, Gallimard, Παρίσι, 1977 και Λ. Ντυμόν, *Δοκίμια για τον ατομικισμό*, εκδ. Ευρύαλος, Αθήνα, 1988.

